

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу

Пушкарьов Владислав Олександрович
Соціальне страхування в Україні та перспективи його розвитку
освітньо-професійна програма – Фінанси, банківська справа та страхування

Студент групи ФМСчм–21
Пушкарьов В.О.

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доцент Вербіцька І. І.

(підпис)

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту
«___»_____2023р.

Зав. кафедри

(підпис)

Чортків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ.....	7
1.1. Економічна сутність, принципи та завдання соціального страхування.....	7
1.2. Становлення соціального страхування та його роль у суспільно-економічних процесах.....	17
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	31
2.1. Особливості функціонування системи страхування в Україні	31
2.2. Аналітична оцінка сучасного стану вітчизняної системи соціального страхування.....	35
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	58
3.1. Проблемні аспекти та модернізація соціального страхування в Україні.....	58
3.2. Світовий досвід соціального страхування та можливості впровадження у вітчизняну практику.....	68
Висновки до розділу 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	93

РОЗДІЛ 1

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

1.1. Економічна сутність, принципи та завдання соціального страхування

Соціальне страхування є важливою детермінантою суспільного розвитку будь якої держави. У Конституції України задекларовано, що наша країна є соціальною державою і кожен громадянин має право на соціальне забезпечення, яке гарантується державним соціальним страхуванням.

За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільних режимів із урахуванням міри соціального ризику та розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу [7, с. 7].

Значення соціального страхування важко переоцінити, адже саме завдяки належній його організації можлива ліквідація багатьох прогалин у вітчизняній економіці. За цих умов вагомим питанням постає з'ясування понятійного апарату та здійснення загальнотеоретичної характеристики соціального страхування, розкриття сутності останнього, місця у повсякденному житті осіб різних соціальних статусів. Ця проблематика являє собою не лише науковий інтерес, але й доцільність у практичній діяльності відповідної сфери. Адже від установаження ефективної системи соціального страхування залежить оптимізація соціальної політики в цілому [19, с. 8].

Соціальне страхування являє собою підґрунтя для державної системи соціального захисту громадян, яке дає можливість забезпечити матеріально та фінансово, а також підтримати непрацездатне населення за рахунок функціонуючих фондів, які сформовані працездатними громадянами країни.

Термін соціального страхування включає відповідні форми суспільного

страхування громадян країни, зокрема це державне, обов'язкове і добровільне страхування, від усіляких ризиків, які мають вплив на втрату робочого місця, працездатності і доходів [2, с. 52].

При розгляді питання економічної суті, значення, а також змісту соціального страхування слід зазначити, що немає виключно єдиного сталого його трактування, оскільки його окреслюють зі сторони різних систем, зокрема це економічних відносин, прав, обов'язків і гарантій, матеріального забезпечення (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до тлумачення сутності "соціальне страхування"

Сутність ознака	Автор/джерело	Визначення
Як система економічних відносин	Н. М. Внукова	- «система економічних відносин, за допомогою якої формуються і витрачаються фонди коштів для матеріального забезпечення непрацездатних» [7]
Як система матеріального забезпечення	С. О. Кропельницька	- «система заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо» [29]
	Т. О. Кир'язова	- система заходів стосовно матеріального забезпечення громадян у похилому віці внаслідок захворювання, втрати працездатності у працездатному віці, у випадку безробіття, підтримки дитинства і материнства при страховій медицині, при виході на пенсію[21]
	А. Колосок	- «гарантована державою система матеріального забезпечення громадян у разі тимчасової втрати працездатності, при досягненні похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровчо-профілактичне обслуговування» [24, с. 130]

Продовження таблиці 1.1

Як система прав, обов'язків і гарантій	Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР	- «система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [41]
--	---	--

На основі наведеної у табл. 1.1 інформації щодо наукових підходів до тлумачення сутності "соціального страхування" слід зазначити, що під терміном соціального страхування слід розуміти механізм економічних відносин стосовно формування відповідних видів резервних коштів та матеріальних засобів, які направлені на відшкодування збитків, надання допомоги та підтримки для соціального забезпечення при настанні чи впливі певних подій, які супроводжуються страховими ризиками. «Воно є активною формою соціального забезпечення, яка передбачає надання соціального захисту через системи відповідних страхових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків у разі настання відповідного страхового випадку (старість, хвороба, втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття)»[22, с. 17].

У сучасних складних економічних умовах для соціального страхування характерне набуття особливого значення, оскільки являє собою значущий компонент системи розвитку та зростання економіки. Соціальне страхування базується «на економічній діяльності суспільства, підвищує його добробут, створює умови для соціального прогресу» [25, с. 132-133].

Беручи до уваги економічну ознаку соціального страхування відмітимо, що воно відіграє роль основного інструмента при перерозподілі суспільних грошових

коштів та впливає на економічний розвиток. В свою чергу, зміцнення економічної діяльності країни має вплив на збільшення дохідної частини господарюючих суб'єктів, зокрема підприємств та організацій, а також збільшення страхових внесків.

Варто наголосити на тому, що соціальне страхування має відповідний вплив на підвищення ефективної діяльності суб'єкта господарювання шляхом забезпечення матеріально і охорону здоров'я робітників. Соціальне страхування виступає передумовою в економіці щодо забезпечення працездатності економічно активної частини населення. У відповідних випадках воно забезпечує соціальну виплату у вигляді допомоги при втраті працездатності, яка виникла через загальне захворювання, нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Правовий погляд на соціальне страхування дає можливість визначити його як систему «юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при настанні страхових випадків, передбачених законодавством»[7, с. 8].

Значення принципів соціального страхування важко переоцінити, адже саме принципи соціального страхування сприяють формуванню фундаменту цілісного розуміння законодавчих положень про соціальне страхування, дозволяють усвідомити значення соціального страхування в дії, його роль при підвищенні рівня соціального захисту населення.

Принципи соціального страхування є витокami та першоджерелами закономірностей поліпшення рівня життя кожного громадянина нашої країни, адже саме завдяки ним відбувається надбудова соціальних стандартів, встановлено чіткі орієнтири, на які потрібно рівнятися, передбачені головні правила, яких необхідно дотримуватися [19, с. 75].

З латинського перекладу «*principium*» перекладається як основа, першооснова. Отже, принципи являють собою основні та управлінські плани чи наміри, провідні положення, які характеризують основу будь чого. Принципи соціального страхування розглядаються як базові плани та положення, які стосуються страхової і соціальної діяльності. Для соціального страхування

притаманні основні принципи, які властиві як для страхової, так і для соціальної діяльності. Визнаючи, що соціальне страхування є важливою складовою діяльності сучасного демократичного суспільства і держави, основними принципами соціального страхування визначено:

– нормативне та правове формулювання відповідних норм та вимог щодо здійснення обов'язкового державного соціального страхування. Цей принцип закріплений у ст. 46 Конституції України та в інших нормативних актах. Він полягає в тому, що кожна людина, яка на законних підставах проживає в Україні (а в деяких випадках і за її межами), в разі настання певних умов, передбачених законом, має право на соціальне страхування та отримання відповідного виду соціального забезпечення, незалежно від статі, майнового стану, політичних та релігійних поглядів, національності, громадянства, етнічного і соціального походження тощо. Беручи до уваги працюючих осіб на основі трудового договору чи контракту у будь яких господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності або підпорядкування відомству зазначимо, що такі особи повинні бути застраховані відповідно до обов'язкового державного соціального страхування. Тобто страхові внески за таких працівників сплачуються особисто ними і їх роботодавцем. А особи, які самостійно забезпечують себе роботою, в тому числі підприємці, творчі працівники тощо, можуть бути застрахованими на добровільних засадах. На них розповсюджуються відповідні соціальні гарантії, які забезпечені ними фінансово.

– неодмінне страхування працюючих осіб на основі трудового договору або контракту, а також інших підставах, що передбачаються чинним законодавством про працю, а також громадян, які є само зайнятими особами, тобто забезпечують самостійно себе роботою. Це можуть бути члени творчих спілок, творчі працівники, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності. Зазначений вид принципу втілюється на основі законодавчо обов'язкового закріплення сплати внесків страхування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування не дивлячись на рішення чи бажання роботодавців та найманих працівників. Для даного принципу обов'язковості характерна реалізація принципу суцільного

охоплення населення соціальним страхуванням;

– особиста або індивідуальна відповідальність. Цей принцип дає змогу самостійно працівникам здійснювати фінансування страхування, обсяг виплат залежить від внесених коштів працівників та їхнього страхового стажу. Принцип особистої відповідальності працівників відіграє важливу роль в організації соціального страхування. Це обумовлено природою економічних відносин. Надання правової чи то формальної можливості населенню пов'язується з відповідальністю окремого індивідуума щодо прийняття рішень самостійно стосовно того, як він братиме участь в економічному житті суспільства в цілому, та зокрема, як організувати своє життя – чи то вибір професії, обрання напрямку освіти, готовність до реалізації приватного соціального страхування. В умовах ринкової економіки однією із напрямів реалізації принципу особистої відповідальності є сфера матеріального стану громадянина та життєві позиції через які втрачається можливість працювати та заробляти на життя (безробіття, інвалідність, хвороба, старість тощо). Кожна людина повинна враховувати можливість настання несприятливих ситуацій та періодів своєї життєдіяльності та завчасно реалізовувати заходи попередження, тобто мати резервні фінансові ресурси. Принцип особистої відповідальності в умовах ринкової економіки є виконуючим принципом у системі побудови і розвитку національного соціального страхування, який направлений на реалізацію особисто працівниками щодо фінансового механізму компенсації наслідків соціальних ризиків. В такому випадку самі працівники безпосередньо здійснюють соціальні внески, одночасно виступаючи при цьому страховиками і застрахованими особами.

– неодмінне фінансування фондами та установами страхування відповідних витрат, які пов'язані із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, на певних рівнях, що передбачені вітчизняним законодавством згідно певних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Цей принцип прямо пов'язаний з джерелами фінансування: Пенсійним фондом України, фондами соціального страхування, державним бюджетом, місцевими бюджетами і недержавними страховими фондами. Фонди соціального страхування і

соціального забезпечення становлять економічну основу системи соціального захисту. Відповідно до чинного законодавства функції фінансування соціальних виплат покладені на спеціальні фонди соціального страхування, бюджети котрих формуються за рахунок страхових внесків, асигнувань з державного бюджету, благодійних внесків, прибутків, одержаних від тимчасово вільних коштів фонду та інших не заборонених законом джерел;

– солідарність та субсидування, дає можливість усім учасникам страхування (роботодавцям, працівникам, державі) брати участь у фінансуванні страхування, при цьому створюючи своїми соціальними внесками базу для матеріальної допомоги (при настанні страхових випадків) менш забезпеченим особам. Основою формування найголовнішого принципу соціального страхування є принцип страхової солідарності. На основі цього принципу в результаті настання страхового випадку збитки або завдана шкода чи втрати однієї особи розподіляються між багатьма особами. В результаті чого для кожної особи матеріальні витрати майже не відчутні, а стан потерпілого відновлюється швидкими темпами. Тобто встановлюється сукупна відповідальність усіх залучених осіб, які охоплені відповідною категорією страхування, за відшкодування збитків кожної конкретної особи. Прояв принципу солідарності виразно реалізовується на індивідуально-груповому, професійно-галузевому і державному рівнях. Основою цього принципу є, насамперед, процес справедливості та людські співчуття, практичне застосування у реалізації правових основ людини, її базових свобод. Відчуття колективізму, що виникає при цьому, дає змогу оперативно розкривати і давати оцінку окремим верствам населення види соціальних ризиків і спільно протистояти їм. В основі солідарної взаємодопомоги лежить очевидна установка і «девіз» організації людського суспільства – члени будь-якого суспільства взаємопов'язані і мають нести відповідальність один за одного.

Таким чином, соціальні ризики найкраще компенсувати колективно, а солідарність базується на суспільній свідомості та моральній установці, що проявляється через взаємодопомогу людей один одному [7, с. 10-13].

Законодавча класифікація закріплена статтею 5 “Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, де прямо зазначено, що принципами соціального страхування є такі:

1) законодавчого встановлення умов та порядку виконання цього страхування;

2) обов’язковості страхування осіб, які працюють відповідно до визначених умов у трудовому договорі (контракту) й інших підставах, що визначені чинним законодавством про працю, а також осіб, які самостійно забезпечують себе трудовою діяльністю (учасники творчих спілок, працівники творчості, які не належать до учасників творчих спілок), суб’єктів господарської діяльності;

3) поширення права на отримання виплат у відповідності до загальнообов’язкового державного соціального страхування винятково тим особам, які зайняті підприємницькою або іншою діяльністю тощо;

4) неодмінне фінансування фондами та установами страхування тих витрат, що мають безпосередній зв’язок із наданням матеріального забезпечення і соціальних послуг;

5) державних гарантій реалізації застрахованими особами власних прав;

6) забезпечення рівня життя, що є не нижчим за прожитковий мінімум, який передбачений законом, за допомогою надання пенсій, інших видів соціальних виплат і соціальних допомоги, що є головним джерелом існування;

7) цільового використання коштів загальнообов’язкового державного соціального страхування;

8) паритетності представників усіх суб’єктів соціального страхування у процесі управління ним [19, с. 79-80].

Завдання соціального страхування як дефініція досі не були предметом наукових досліджень, що становить велику проблему для науки соціального захисту. Більше того, на законодавчому рівні не закріплено також визначення поняття «завдання соціального страхування». Тим не менше є лише одна класифікація, що стосується завдань страхування від нещасного випадку, а саме:

передбачена Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» у статті у 1, де виділено такі:

1) проведення профілактичних заходів, що спрямовані на ліквідацію небезпечних та згубних факторів виробництва, професійним захворюванням, попередження нещасним випадкам на виробництві й іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;

2) повернення здоров'я і працездатності особам, потерпілим на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

3) відшкодування шкоди, що має зв'язок із втратою застрахованими особами заробітної плати чи відповідної її частини у процесі реалізації обов'язків праці, надання їм послуг соціального характеру у зв'язку із нанесенням шкоди здоров'я, а також у випадку їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Тож можемо зробити висновок, що до завдань соціального страхування належить певний комплекс роботи, який реалізовується в системі соціальних та економічних відносин стосовно забезпечення відповідних соціально-економічних умов для громадян при настанні соціальних ризиків, які передбачені чинним законодавством. Фактично це означає, що завдання соціального страхування є самою сутністю її функціонування, вони характеризують її кінцеве призначення. Завдяки з'ясуванню завдань стане зрозуміло, які проблеми має розв'язувати соціальне страхування у нашій державі.

Першочерговим завданням у сфері соціального страхування є прийняття законів України з конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створення сучасної нормативно-правової бази, яка б визначала їх правові, економічні й організаційні засади, та відповідної системи управління соціальним страхуванням. На основі цього можна резюмувати, що це управлінське завдання у сфері соціального захисту, яке характеризується:

1) наявністю нормативно-правової бази, відповідно до якої можна

реалізувати соціальну політику із соціального страхування;

2) наявністю необхідних органів (механізму їх створення, визначення законодавством їх повноважень і контроль їх діяльності);

3) взаємодією між трудовою діяльністю громадян (виплатою внесків до фондів) та надання їм соціальної допомоги у визначених законодавством випадках.

Другим завданням соціального страхування є забезпечення малозабезпечених. Завдяки першому завданню можна досягти наступне (тобто друге впливає з першого): забезпечити необхідний для життя рівень компенсації доходу осіб, які працюють у випадку втрати працездатності через різні соціальні ризики. Сутність цього завдання соціального страхування полягає в тому, щоб особа могла завдяки державі утриматися на мінімальному рівні забезпечення себе всіма необхідними потребами для того, щоб вижити. Це, з одного боку, захищає її, а з іншого – решту членів суспільства. Це пов'язано з тим, що в разі незабезпечення її для прожиття грошовим мінімумом вона може завдати шкоду правам, свободам і законним інтересам інших громадян.

Важливим завданням соціального страхування є забезпечення механізму реалізації всіх правових норм у сфері соціального страхування. Мається на увазі встановлення гарантій захисту прав громадян на отримання матеріально-соціальної допомоги за настання соціальних ризиків. Перелік гарантій захисту й охорони встановлюється у законодавстві і повинен реалізовуватися тими суб'єктами державної влади, на які відповідно до чинного законодавства покладено такий обов'язок. Зміст цього завдання визначається тим, що передбачається відповідальність за дії чи бездіяльність відповідних органів [19, с. 65-66].

Отже, до завдань соціального страхування необхідно віднести:

1) управлінське, тобто створення ефективної нормативно-правової бази у сфері соціального страхування та відповідної системи управління соціальним страхуванням;

2) забезпечення необхідного для життя рівня компенсації доходу осіб, які працюють, у випадку втрати працездатності через різні соціальні ризики;

3) установлення гарантій захисту прав громадян на отримання матеріально-соціальної допомоги за настання соціальних ризиків;

4) безперервне вдосконалення існуючих мінімальних стандартів з утримання малозабезпечених працівників, які зазнали втрат за настання передбачених законодавством соціальних ризиків [19, с. 67].

1.2. Становлення соціального страхування та його роль у суспільно-економічних процесах

Як система соціальних і економічних відносин для поняття соціального страхування характерне соціальне сприяння для малозабезпечених громадян у ході настання соціальних ризиків, таких як хвороба чи втрата працездатності тощо, має історичне формування та розвиток в цілому у світі і в Україні зокрема. Поетапне дослідження формування соціального страхування в Україні слугуватиме основою для розуміння його сучасного стану, виявлення основних факторів, що передували виникненню соціального страхування, та тих соціально-економічних і політично-культурних умов, у яких перебували люди в той чи інший період. Генеза становлення соціального страхування, зокрема, вказує на позитивні моменти у нинішніх процесах здійснення соціального страхування, а також дозволить відзначити недоліки, що допоможе сформувати шляхи оптимізації та вдосконалення у майбутньому. Більше того, використання історичного методу у дослідженні вказаної проблематики призведе до виявлення хронологічної послідовності такого правового явища, як соціальне страхування, встановлення законів і закономірностей його розвитку, появи наукового обґрунтування сутності проблеми та виникнення можливості сформулювати більш аргументовані рекомендації стосовно досліджуваної проблеми [19, с. 32].

На території сучасної України перші згадки про відшкодування збитків, завданих життям та здоров'ям працівників, знаходимо в давньоруських літописах, датованих X–XI ст. У зібранні законів «Руська правда» було передбачено матеріальне відшкодування у випадку вбивства члена общини. Історія України свідчить не лише про зародження соціального страхування та соціального

забезпечення, а й про те, для кого вони призначалися і що вкладалося у зміст цих понять. За часів давнини характерним соціальної допомоги було те, що існувала ініціатива щодо введення певних видів соціальної допомоги, яка походила саме від князів. Зокрема, прикладом та доказом зазначеного є те, що державні рішення, які укладені в 911 і 945 р., були запропоновані саме Київськими князями Олегом та Ігорем. До цього слід віднести договір з греками «Про порятунок полонених», згідно якого було передбачено зобов'язання сторін проводити викуп полонених русичів і греків з подальшим їх поверненням на батьківщину [7, с. 25].

Перший період (III тис. до н. е. – IX ст. н. е.) становлення і розвитку соціального страхування окреслює зародження сучасного соціального страхування. У наукових дослідженнях є огляд на те, що в III тис. до н. е. торгівцям видавали грошові суми під виглядом позики, яка була сформована так званою спільною касою для захисту їхніх інтересів при втраті вантажу у ході здійснення переходів. За нашим спостереженням, це і є першою в історії згадкою про існування примітивної форми соціального страхування. Перший період становлення та розвитку соціального страхування характеризується наявністю таких передумов появи соціального страхування, як страх перед невідомими незгодами у майбутньому й усвідомленням можливості їх запобігання у результаті поєднання спільних коштів та надання взаємодопомоги. В Єгипті і Стародавньому Римі існували початкові види державного загально-обов'язкового соціального страхування від нещасного виробничого випадку і професійного захворювання, які призводили до втрати працездатності і державного загально-обов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і певними витратами, які пов'язані із похованням (Стародавній Рим).

Другий період становлення та розвитку соціального страхування (X–XVI ст.) бере свій початок із традицій благодійництва на території України. З давніх часів при православних храмах утворювалися різні заклади, такі як лікарні, притулки і школи. Важливу роль при провадженні благодійності відігравали монастирі. Монастирі, окрім релігійної та просвітницької діяльності, розвивали також різного роду ремесла: садівництво, городництво і, що важливо, надавали притулок і

допомогу старцям, осиротілим і потерпілим від усілякого лиха і незгод (у тому числі від каліцтва у процесі трудової діяльності). Другий період становлення та розвитку соціального страхування характеризується поступовим розвитком соціального страхування (точніше, зародками його сучасного прототипу). Особливістю другого періоду виступає особливий суб'єкт, який здійснює соціальну допомогу, – духовенство. Цей період становлення та розвитку соціального страхування набуває рис більше державного характеру (Устав глави держави – князя) і проявляється імперативністю (поставлено чіткі цілі та встановлені обов'язки конкретних осіб для їх досягнення). Хоча не варто забувати і про гільдії та інші об'єднання громадян, які відіграли не меншу роль.

III період становлення та розвитку соціального страхування на території України припадає на XVII–XX ст. і характеризується тим, що самостійного формування не було, оскільки досліджуване правове явище запозичене з досвіду інших країн. Тому процес генези соціального страхування в Україні взаємопов'язаний із процесами у цій сфері за кордоном. Вважається, що соціальне страхування в його сучасному розумінні виникло у 1881 р., коли було створено схеми страхування робітників шляхом видання німецьким парламентом так званого «Королівського послання».

Схеми ці містили три різних види соціального захисту: 1) від захворювань та ушкоджень різного роду; 2) від повної втрати працездатності; 3) від погіршення матеріального становища у старості. Роль соціального страхування позначилася на тому, що воно відіграло ключове значення у процесі розвитку приватного страхування, оскільки держава повинна піклуватися винятково про тих, кому необхідний захист задля забезпечення належних умов життєдіяльності. Проте обов'язкове державне соціальне страхування було покликане захищати лише малу групу людей. Іншу – більшу частину населення – соціально захищали приватні страхові організації. третій період становлення та розвитку соціального страхування характеризується створенням соціального страхування в більшості країн Європи. Упродовж цього часу формування соціального страхування запуснено різні соціальні програми, утворено законодавство зі своєю специфікою

реалізації соціальної політики. Соціальне страхування проголошене у конституціях. Державне соціальне страхування, яке закріпилось у третій період розвитку соціального страхування, – це основний і ключовий елемент системи соціального захисту. Воно використовується як автономний і самостійний механізм для акумуляції грошових коштів. Тенденція «одержавлення» соціального страхування має безпосередній зв'язок з тим, що протягом тривалого часу головним власником засобів виробництва і роботодавцем виступала держава. Тому саме на державу покладалася відповідальність за забезпечення соціальних ризиків. Закономірним у цьому випадку було й об'єднання коштів соціального страхування з державним бюджетом.

Четвертий період становлення та розвитку соціального страхування (1991р. – дотепер) характеризується розвитком соціального страхування в незалежній Україні. З розвитком ринкових відносин, коли функції власника, організатора виробництва, роботодавця у більшій своїй частині перейшли до нових суб'єктів соціально-трудова відносин, постає необхідність повернути соціальному страхуванню його справжній зміст – основного механізму соціального захисту працівників в умовах ринкової економіки. [19, с. 36-48].

У XIX ст. на Заході України з'явилися перші національні страхові товариства. А вже в 1891 р. у Львові було утворено товариство взаємного страхування «Дністер», яке через рік своєї діяльності вже проводило операції страхування. В Чернівцях у 1911 році було створено страхову організацію під назвою «Карпатія» – теж товариство взаємного страхування, яке займалося здійсненням страхування життя та пенсій. Історія Держстраху СРСР почалася з Декрету Раднаркому від 28 листопада 1918 році. В цей період відбувається ліквідація усіх приватних страхових компаній і товариств. На противагу цьому страхування здійснювалося за всіма видами та формами і стало належати монополією держави. Організаційно державні страхові організації створювалися вже після видання Декрету Ради народного комісаріату від 6 жовтня 1921 р. «Про державне майнове страхування».

Отже, можна зробити висновок, що наприкінці XIX – на початку XX

століття на теренах України та цілого Радянського Союзу соціальне страхування характеризувалося державним, а не приватним змістом і було закріплене на державному рівні [19, с. 48-49].

З здобуттям незалежності України у 1993 році було розроблено та прийнято Концепція соціального забезпечення України, яка передбачає реформування соціального захисту працюючого населення, зокрема, запровадження соціального страхування. Важливим був 1998 рік, в якому відбувається ухвалення Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Це дало змогу до відкриття шляхів для розробки законопроектів щодо окремих видів соціального страхування. У наступному 1999-2000 роках відбувається ухвалення законів відповідно до Основ законодавства України із загальнообов'язкового державного соціального страхування. У цей період Верховна Рада України ухвалила Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» тощо. В Україні було створено законодавчі умови для становлення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що ґрунтується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення і рекомендаціях Міжнародної Організації Праці.

Знаменним роком для державного соціального страхування був 2001 рік, саме в цьому році відбувається його впровадження. Відповідно у прийнятті закони введено три види загальнообов'язкового державного соціального страхування: у разі безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності. У 2002-2021 роках відбувається удосконалення законодавчої бази щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, запровадження

пенсійного і розробка основ медичного соціального страхування [7, с. 29].

Реформування системи соціального страхування відбулося шляхом прийняття Верховною Радою України 14 січня 1998 року законодавчого акту “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, згідно яких передбачено запровадження п’яти окремих видів загальнообов’язкового державного соціального страхування: пенсійного, медичного, тимчасова втрата працездатності та виплати передбачені при народженні і похованні, на випадок безробіття, а також від непередбаченого виробничого випадку і професійного захворювання, що призвело до втрати працездатності. В Україні розпочався новий відлік у соціальному захисті – сучасне загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Зазначений вище нормативно-правовий акт передбачав комплексний соціальний захист громадян, виходячи із загальних правових, фінансових і організаційних засад загальнообов’язкового державного соціального страхування громадян України, а його складовою стало визначення потреби створення п’яти видів загальнообов’язкового державного соціального страхування. Нова організація системи соціального захисту населення уже дозволила здійснити відповідні перетворення принципів фінансування від бюджетного до страхового стосовно окремих категорій соціальних видатків, утворити нові механізми управління коштами соціального страхування, фундаментом яких слугувала паритетність представників від застрахованих осіб, роботодавців і держави. Зважаючи на сучасні економічні, соціальні, політичні та культурні умови розвитку країни, основною метою соціального страхування є надання соціальної допомоги всім малозабезпеченим, які впродовж свого трудового життя виплачували страхові внески, чиї доходи були прозорими.

На нинішньому етапі розвитку перед соціальним страхуванням стоять такі завдання: 1) забезпечення стабільності фінансової системи для соціально-матеріальної підтримки людини у випадку настання усіх соціальних ризиків, передбачених чинним національним законодавством, шляхом страхових внесків усіх застрахованих осіб, а також роботодавців; 2) утвердження соціального

партнерства у соціальному страхуванні; 3) вдосконалення існуючої системи виплат із фондів грошових коштів; 4) забезпечення механізмів реалізації контролю за цільовим використанням коштів цільових страхових фондів. На жаль, на сьогодні система соціального страхування в Україні має такі проблеми: а) чинне законодавство, яке регламентує функціонування страхового ринку, не є логічно завершеним; б) відсутність конкретного розуміння стратегічного розвитку ринку соціального страхування країни в цілому та його окремих компонентів; в) проблеми кадрового, технічного, інформаційного забезпечення тощо [19, с. 58-59].

Підсумовуючи викладене, можна резюмувати, що за допомогою історичного методу дослідження становлення та розвитку щодо соціального страхування розкрито базовий чинник, який допомагав у формуванні аналізованої правової ситуації ще з часів давності, виникала тривога щодо можливості задоволення людських побутових потреб. Пізніше постає потреба у проголошенні права на соціальну та матеріальну безпечність на державному рівні. Це слугувало початку організації державою системи соціальних фондів, в які вносилися грошові кошти у вигляді внесків працівниками на постійній основі для солідарного їх розподілу в майбутньому за умови настання соціальних ризиків. Незважаючи на те, що соціальне страхування наявне у специфічній формі у більшості країнах світу, в Україні його стан вимагає поліпшення, з метою чого здійснюється пошук оптимальних шляхів розв'язання існуючих проблем, відбувається безперервний процес реформування для удосконалення наявних нині механізмів реалізації соціального страхування [19, с. 62].

Значення соціального страхування розкривається, як комплекс заходів, який спрямований на матеріальне забезпечення громадян у похилому віці, випадок захворювання або втрати працездатності працездатних громадян, випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо.

Соціальне страхування належить до фінансової категорії. Вона відображає економічні відносини, які виникають у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом створення та формування фондів грошових

коштів. Використання грошових коштів таких фондів направлене на відповідне забезпечення населення країни.

Умовно систему соціального страхування можна розглядати через призму двох її складових: «відновлення і збереження працездатності робітників; гарантування матеріального забезпечення громадян, що втратили працездатність або її не мали, шляхом надання соціальних послуг» [22].

Зазначимо, що ще із давніх часів існувала неупереджена необхідність у відповідному захисті. Однак необхідними були і певні економічні передумови. В епоху первіснообщинного ладу виробництво носило характер споживча, тобто виготовлення продукції здійснювалося лише у такій кількості, яку суспільство спроміглося спожити. Враховуючи наведене, зазначимо, що у разі настання будь якого стихійного лиха люди були приречені на голод і вимирання.

У зв'язку із розвитком суспільства ускладнюються трудові відносини громадян. Спочатку це призвело до виникнення окремих компонентів, а згодом і цілої системи соціального страхування. «Саме у зв'язку з перетворенням одного з основних факторів виробництва – робочої сили – на товар і відповідно заробітної плати – в основне джерело існування для багатьох членів суспільства, виник особливий вид соціального ризику – ймовірність матеріальної незабезпеченості як наслідок втрати заробітку» [7, с. 21].

Як впливає із практики світового досвіду система соціального страхування виступає одним із головних інститутів соціальної політики в умовах ринкової економіки. В його основу закладена реалізація забезпечення конституційного права населення країни на матеріальне забезпечення в певних випадках, передбачених чинним законодавством. Система соціального страхування функціонує на усіх рівнях та моделях соціальної політики. Однак така система за своїми масштабами і формами, співвідношеннями до інших заходів соціальної підтримки, відрізняються.

Для розуміння економічної сутності і змісту соціального страхування як основного елементу системи соціального захисту населення варто дослідити різні підходи щодо визначення цієї соціально-економічної категорії.

Сучасні джерела інформації пропонують надмірну кількість трактувань цієї категорії. Наприклад, «в семантичному значенні соціальне страхування – це надання різних форм підтримки членам суспільства. В юридичній та економічній науці погляд на соціальне страхування пояснюється неоднозначно і понині не є загальновизнаним. Прихильники економічної теорії мали на увазі під соціальним страхуванням всілякі види допомоги нужденним членам суспільства за рахунок державних фондів споживання. В свою чергу, послідовники правової концепції з самого початку будували свою позицію паралельно на декількох, часом зовсім несумісних, умовах, зокрема на економічній і суб'єктній умовах. Вони вважали, що соціальне страхування зачіпає не всіх членів суспільства, а лише певних громадян, що користуються специфічним захистом з боку держави» [11].

Варто зауважити, що наукова література має такий підхід, відповідно до якого тлумачення соціального страхування пояснюється в ширшому і вужчому змісті. У ширшому змісті соціальне страхування розглядається як відповідний механізм економічних інститутів, які покликані забезпечити компенсацію чи мінімізацію результатів змін матеріального становища працюючих та інших категорій громадян внаслідок втрати роботи, трудового каліцтва, інвалідності, хвороби, травми, настання старості. «У вузькому сенсі соціальне страхування інституціоналізовано у форму системи обов'язкового соціального страхування» [2, с. 119].

Беручи до уваги соціальну точку зору соціальне страхування – форма соціального захисту, яка дозволяє при настанні події соціального ризику зберігати необхідні стандарти рівня та якості життєдіяльності людини, а також і соціальний статус членів родини працівників, що підтверджується статтею 46 Конституції України [25].

З точки зору відповідного чинного законодавства, а також беручи до уваги існуючі спеціальні закони, термінологічна база з питань соціального страхування є доволі недосконалою. Зокрема відсутнє тактовне законодавче визначення основних положень та термінів соціального страхування, зокрема: соціальне страхування, страховий принцип, система соціального страхування тощо.

Здебільшого під соціальним страхуванням мається на увазі «загальнообов'язкове державне соціальне страхування у вигляді системи прав, обов'язків і гарантій, яке передбачає надання соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [25, с. 5].

Немає єдиного тлумачення поняття "соціальне страхування" і у колі науковців. У таблиці 1.1 пункту 1.1 наведено деякі з визначень, що наводяться вітчизняними вченими, а також законодавчі підходи до розуміння цієї категорії.

Таким чином, провівши дослідження сутності дефініції "соціальне страхування" можна дійти висновку, що у науковій літературі поняття "соціальне страхування" розкривається разом із такими термінами, як "соціальний захист", "соціальне забезпечення", "соціальна справедливість" тощо.

Зазначимо, що досі не існує та не розроблено єдиного підходу до визначення значення і змісту цих понять, тому і існує проблема щодо їхнього застосування. Залежно від мети дослідження деякими авторами розглядається соціальне страхування як відповідна систему, або певна форма, чи в цілому економічні відносини.

Проведений аналіз наукових трактувань соціального страхування дає змогу нам сформулювати наступне його визначення: «соціальне страхування представляє собою систему економічних відносин з приводу утворення різного виду резервів грошових і матеріальних засобів, необхідних для відшкодування збитку, надання допомоги або для соціального забезпечення в зв'язку з настанням певних подій» [29]. Соціальне страхування займає важливе місце у життєдіяльності людини, особливо у теперішній час. Окрім цієї необхідності соціальне страхування також важливе і для ринкової інфраструктури, і для економічної системи країни в цілому, оскільки виступає її важливою складовою.

Існування соціального страхування можна розглядати з двох точок зору, тобто за двома його формами:

- 1) обов'язкове страхування;
- 2) добровільне страхування.

«Для різних країн і етапів розвитку страхування при співставленні цих форм виявляються певні твдмінності» [29, с. 45].

При розгляді особливостей та характеристики обов'язкового соціального страхування, слід, насамперед, визначити його тлумачення. Під цим терміном слід розуміти «різновид державних соціальних гарантій, які забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або суспільні) фонди. На цей раз реалізується принцип неповного самофінансування. На випадок дефіциту даних фондів держава надає їм допомогу з державного бюджету. Таким чином, вона виступає гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування» [29, с. 47].

У свою чергу обов'язкове соціальне страхування поділяється на відповідні види. Так, у науковій літературі існує два види обов'язкового соціального страхування:

- 1) обов'язкове загальне страхування;
- 2) обов'язкове професійне страхування.

Для обов'язкового загального страхування характерним є те, що застосовується воно для усіх громадян, які працюють на умовах трудового договору чи контракту. Стосовно обов'язкового професійного страхування слід зауважити, що воно надається особам, які мають роботу, пов'язану з шкідливими та небезпечними умовами праці, підвищеним рівнем травматизму тощо. Страхові внески по цьому виду страхування є вищими ніж при першому виді страхування, а також і вищий обсяг соціального забезпечення.

На відміну від державного страхування добровільне соціальне страхування базується на принципі колективної взаємодопомоги та без відповідної підтримки держави або державного бюджету. Для цього виду страхування характерні відповідні риси:

- управління страховими фондами на демократичному рівні;
- автономне управління, яке ґрунтується на праві самостійного вирішення питань внутрішнього керівництва;
- соціальне партнерство як система взаємозв'язків між представниками найманих працівників і роботодавців;
- тісна залежність страхових виплат і програм від рівня доходів страхувальників.

В Україні в практичній діяльності щодо соціального страхування більшого розвитку набуло саме загальнообов'язкове державне соціальне страхування. «Це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту (що включає матеріальне забезпечення громадян у визначених законом випадках) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також за рахунок бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [41].

Як відомо, пенсійні і інші види соціальних виплат, які є основним джерелом життєдіяльності громадян повинні досягати рівня прожиткового мінімуму, що встановлений законодавством країни, або бути вищим від цього показника.

Варто зазначити, що в умовах економічної та соціальної нестабільності роль і сутність соціального страхування збільшується. Мається на увазі, що у цей період відбуваються такі процеси в економіці як питома вага працівників втрачають місце роботи, а притаманна інфляція в країні не може забезпечити на належному рівні життєдіяльність громадян. Саме в таких умовах роль та сутність такого страхування різносторонньо збільшується та сприяє зниженню соціальних ризиків застрахованих осіб.

Слід наголосити на тому, що проголошені Конституцією України права і свободи людини можуть бути реалізовані в повному обсязі за умов відповідного соціального забезпечення. В сучасних умовах, тобто коли притаманні умови економічного падіння, що призвело до погіршення різностороннього становища громадян, а саме матеріального, духовного та морального, держава має сформувати саме таку політику, яка б дозволила застосовувати такі форми і

методи соціального захисту, що б мали змогу захищали населення, особливо малозабезпечені категорії. На рівні держави повинні створюватися сприятливі умови не тільки для їх існування, але і для розвитку. Саме одним з таких ефективних інструментів і є соціальне страхування.

Відмітимо, що матеріальне забезпечення працівників, яке досягається за рахунок соціального страхування, сприяє підтримувати відповідний рівень життєдіяльності громадян та їх сімей при настанні страхових випадків. Також це дає можливість непрацездатним особам, які її втратили за певних причин, згодом її відновити. Важливо також зробити акцент саме на ролі соціального страхування, яке дає можливість уникнути нещасним випадкам і мінімізувати наслідки соціальних ризиків, які знижують рівень соціального становища працівників через настання старості, інвалідності або смерті застрахованого члена сім'ї.

На наш погляд, важливим аспектом для збереження звичної життєдіяльності громадян буде розвиток добровільного страхування, тобто додаткової пенсії.

На практиці це б мало такий вигляд. Підприємство сплачує внески замість працівників за умови укладання відповідного договору страхування напротязі визначеного терміну. Відповідна сума, яка накопичується, приносить інвестиційний дохід, а згодом за досягненням пенсійного віку застраховані особи у визначений період отримують грошові виплати як додаток до існуючої державної пенсії. Також важливим було б і індивідуальне страхування як ще один із видів додаткової пенсії. У цьому випадку робітник самостійно сплачує страхові внески та починає отримувати страхове забезпечення у вигляді додаткової пенсії після настання певного віку, яке прописано у відповідному соціальному договорі. Отже, соціальне страхування громадян є досить актуальним питанням в умовах функціонування ринкової економіки. Актуальність зазначеного питання набуває особливості у період економічної і соціальної нестабільності в країні. Це пояснюється тим, що у членів суспільства знижуються можливості, які необхідні для звичної життєдіяльності громадян, через масові звільнення, значну інфляцію та інші негативні причини. Саме тому рівень соціального захисту та страхування громадян повинні бути обов'язковими щодо розгляду урядом для утримання

стабілізаційного курсу у соціальному та економічному становищі держави.

Висновки до розділу 1

У результаті проведеного дослідження сутності соціального страхування та їх ролі в системі соціального захисту населення слід зазначити, що його суть полягає у перерозподілі економічних наслідків соціальних ризиків у часі (протягом періоду праці або після трудової діяльності працівників) і між суб'єктами трудових відносин. З цієї причини соціальне страхування можна розглядати з позицій формування, обміну, розподілу та споживання ресурсів у часі та просторі, а також між суб'єктами цих правовідносин.

Вивчення підходів до розуміння цієї соціально-економічної категорії дозволило зробити висновок про відсутність розуміння сутності даного виду страхування. Проведений аналіз дав змогу запропонувати таке визначення: «соціальне страхування – це система економічних відносин щодо формування різного роду резервів грошових і матеріальних ресурсів, необхідних для відшкодування шкоди, надання допомоги чи соціального забезпечення у зв'язку з настанням певних подій».

Встановлено, що соціальне страхування може існувати у двох формах: обов'язковій і добровільній. Для різних країн і етапів розвитку при порівнянні цих форм соціального страхування виявляються певні відмінності.

З'ясовано, що основними важливими компонентами державного соціального страхування є:

- пенсійне страхування;
- медичне страхування;
- страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- страхування на випадок безробіття;
- страхування з тимчасової втрати працездатності; – витрати на поховання.

Зазначені складові соціального страхування, а саме державного, є ефективними важелями соціального захисту відповідних категорій громадян, які

знаходяться у зоні відповідного соціального ризику і відповідно до чинного законодавства повинні бути забезпечені соціальним страхуванням.

Зроблено висновок, що соціальне страхування набуває особливості у період економічної і соціальної нестабільності в країні. Це пояснюється тим, що у членів суспільства знижуються можливості, які необхідні для звичної життєдіяльності громадян, через масові звільнення, значну інфляцію та інші негативні причини. Саме тому рівень соціального захисту та страхування громадян повинні бути обов'язковими щодо розгляду урядом для утримання стабілізаційного курсу у соціальному та економічному становищі держави.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості функціонування системи страхування в Україні

Україна є незалежною державою і незважаючи на це існує ряд важливих державних питань, які дотепер на законодавчому рівні ще неврегульовані. Саме одним із таких невирішених питань є захист населення з соціальної точки зору. Це питання залишається на такому рівні оскільки немає єдиного законодавчого акту, який гарантував би відповідний рівень соціального захисту певним категоріям населення, насамперед це: безробітні, багатодітні сім'ї, пенсіонери, сироти, інваліди тощо. Зауважимо, що для достатнього забезпечення рівня соціального захисту населення відповідні організаційні структури не мають змоги, а також не задовольняють на відповідному рівні рівень якості послуг. Усі негативні явища, які відбуваються при цьому процесі, зокрема, недостатня кількість послуг, проблематичність їх отримання, обмеженість коштів держави для надання соціальних допомог – усе це викликає незадоволеність громадян державною соціальною політикою.

В ході дослідження українського досвіду щодо формування систем соціального захисту виявлено, що система є динамічною і водночас вимагає постійного удосконалення, враховуючи при цьому відповідні макроекономічні умови. Тому й досі актуальними та проблемними залишаються питання поняття «соціального захисту», разом із тим модернізації системи пільг та допомог, системи пенсійного забезпечення.

Аналітичне дослідження історичних аспектів розвитку та модернізації соціального страхування (СС) є важливим і актуальним, оскільки ефективна система національного страхування є потужним механізмом соціального захисту будь якого населення. Окрім цього, формування системи СС, яка б давала можливість покриття сучасних ризиків, також потребує історичного аналізу, а

саме процесу управління соціальними ризиками в зазначеній системі. Відмітимо, що в Україні сьогодення характеризується відсутністю ефективного механізму соціального захисту, зокрема саме працездатного населення.

Вагомий внесок у дослідження розвитку та модернізації системи СС зробили вітчизняні науковці О. Коваль [22] (наголошено на посиленні ролі страхового принципу в системі СС), А. Сидорчук (розглянуто формування системи соціального страхування як важеля подолання бідності) [71, с. 217–220], (проаналізовано розвиток СС як основну організаційно правову форму соціального забезпечення). Визначено, що як на теоретичному, так і на практичному рівнях відсутнє єдине бачення формування ефективної платоспроможної системи соціального страхування населення від соціальних ризиків. Важливим аспектом цієї проблеми залишається виокремлення ефективних складових системи СС в Україні.

Аналітичний огляд показує, що система соціального захисту в Україні виникла не одразу і мала зовсім не такий вигляд як у сьогоdnішній час. Процес становлення, розвитку та функціонування системи соціального захисту сягає ще у II сторіччі до н. е., це період, коли українські території були заселені племенами сарматів, але триває і дотепер.

Досліджуючи розвиток соціального страхування в Україні, «яка тривалий час входила до складу СРСР, а до того – Російської імперії, варто зазначити, що в Росії базові основи соціального страхування закладені в 1912 р. шляхом введення страхування на випадок хвороби і від нещасних випадків. Така система була аналогом систем СС, які функціонували в Німеччині, Франції та Австрії» [8].

Перші спроби страхового захисту зроблено в 1914 р. в Росії «з набуттям чинності робочої страхової програми, зміст якої передбачав покриття негативних наслідків для всіх робітників при настанні соціальних ризиків. Відповідно, СС мало на меті страхування на випадок безробіття, хвороби, інвалідності та старості, від нещасного випадку, вагітності, у зв'язку з народженням і доглядом за дитиною, на випадок вдівства, сирітства та поховання» [74, с. 82].

Якщо аналізувати розвиток саме соціального захисту, то можна виокремити

певні етапи його розвитку.

Початковим етапом є часи античності (до XV ст.). Цей період характеризувався відсутністю нормативного регулювання системи соціального захисту, тому спостерігалось забезпечення соціальних потреб за рахунок пожертвування інших осіб. Пізніше для забезпечення потреб нужденних верств населення (інваліди, сироти, жебраки) почала залучалась і церква.

Наступним етапом був період XV–XVIII ст., тобто правління Київських Князів. В цей період було зроблено значний внесок щодо соціального захисту населення. Характеризувався він саме тим, що було створено значну кількість благодійних закладів для надання допомоги нужденним. Почало поступово та частково удосконалюватися законодавство щодо «соціальної підтримки жебраків та заборони жебракування. В державі почало формуватися пенсійне забезпечення, яке надавалось в основному привілейованим верствам населення» [78, с. 251].

Слідуючий етап характеризувався зміною милостинь на благодійництво, який сягав кінця XVIII–IX ст. Держава розпочинає свою соціальну політику через відкриття закладів медицини, різного роду притулків (сиріт, безпритульних). Пенсійне забезпечення цього етапу характеризувалось виплатами пенсій, які переважно залежали від роботодавця. Однак вже до кінця IX ст. виплати проводились у разі хвороби або нещасних випадків, та видавались пенсійні виплати особам похилого віку та інвалідам.

Наступним кроком було заснування Україні великої кількості аптек, сирітських виховних закладів, божевільень, лікарень тощо. Це було характерним у період кінця IX–XX ст. Особливістю цього періоду було запровадження соціального захисту працюючих на виробництві осіб, а також членів їхніх сімей. Набуває значного розвитку державне соціальне страхування. Зовсім не приділялась у цей період такій формі допомоги, як доброчинність.

Кінцевим етапом, який формувався починаючи із кінця XX ст. і сягнув теперішнього часу є період формування сучасного соціального захисту як системи. Фінансування соціального забезпечення здійснює держава. Одним із характерних важливих елементів зазначеного етапу є визначення та формування мінімальної

заробітної плати, пенсії тощо.

Відбувається низка ухвал нормативно-правових актів, які регламентують соціальний захист населення. Також законодавчими актами передбачено забезпечення соціального захисту усього населення України незалежно від необхідності чи потреби. У цей період досить розповсюдженим стає формування приватних фондів соціального страхування.

Проаналізуємо саме розвиток соціального страхування в Україні як незалежної держави, тобто починаючи із набуття статусу незалежності у 1991 року. Основними етапами формування сучасної української соціальної політики є відповідні етапи, які умовно можна поділити на чотири періоди.

Початковим етапом є період між 1991 та 1996 роками. До 1996 року до моменту ухвалення Конституції України державна соціальна політика передбачала регулювання та забезпечення соціальним захистом населення лише певного кола осіб. Насамперед, наголос у цей період ставився на вирішення проблем соціальної політики, які походили із часів радянського союзу, тобто передбачався соціальний захист ветеранів війни, репресованих громадян, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо). «З набуттям незалежності України в 1993 році була розроблена та прийнята Концепція соціального забезпечення України, якою передбачалося реформування соціального захисту працюючого населення, зокрема, запровадження соціального страхування» [34, с. 27].

Наступний період зачіпає 1996 – 2000 роки. Важливим був період прийняття та ухвалення 28 червня 1996 року Конституції України. Зазначений документ визначив Україну як соціальну державу. В цей час фактично розпочався установчий процес саме української системи соціального захисту та забезпечення громадян. Визначальним було ухвалення законодавчих актів, які застосовували різні роду концепції та підходи до визначення важливих питань та проблем державної соціальної політики щодо захисту та забезпечення. Характерним у цей період був 1998 рік. Це «прийняття Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Цим самим

було відкрито шлях для розробки законопроектів з окремих видів соціального страхування» [34, с. 28].

Подальшим етапом формування соціального страхування українців був період 2000–2003 років. Саме цей період характеризувався формуванням основної частини законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють сьогоденну систему соціального захисту та забезпечення. Основним і визначальним в цьому періоді було ухвалення Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [51].

В ході наступного періоду формування та функціонування системи соціального страхування починається від 2003 року по теперішній час. Особливостями цього етапу є формування системи страхування, яка наближена до європейських стандартів соціального захисту та забезпечення. Важливим законодавчим документом є прийняття Закону України «Про соціальні послуги» [60].

Вищенаведене дає змогу зробити висновки, що у системі соціального страхування відбуваються реформи у період переходу України від соціалістичної радянської держави до соціальної держави). Її еволюційні процеси відбуваються разом із зміною усього українського суспільства. Зауважимо, що й досі нагальним основним завданням соціального захисту та соціального забезпечення є забезпечення справедливості. Однієї єдиної моделі соціального страхування так і не існує. Кожна країна здійснює соціальний захист населення, виходячи з політичного та соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни. Стосовно української соціальної реформи, то варто відмітити, що при її здійсненні необхідно враховувати безпеку населення та захист його прав.

2.2. Аналітична оцінка сучасного стану вітчизняної системи соціального страхування

Стан економіки України з початку повномасштабного вторгнення росії характеризувався збільшенням кризових явищ. Соціально-економічна ситуація в Україні погіршилась, що призвело до значного скорочення ВВП та зниження

рівня життя населення. Із прийняттям Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03 березня 2022 р. № 2115-IX [55] значно обмежились можливості статистичної оцінки обсягів втрат економіки у результаті впливу війни. Тому основним джерелом інформації стосовно соціальної та економічної ситуацій в Україні є розрахунки Національного банку України, інформація порталу відкритих даних (opendata) та інших органів виконавчої влади.

Як відомо, види загальнообов'язкового державного соціального страхування поділяють на певні підвиди, а саме:

- 1) пенсійне;
- 2) соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання;
- 3) соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- 4) соціальне страхування на випадок безробіття;
- 5) медичне страхування.

В подальшому розглянемо більш детально відповідні види соціального страхування.

В Україні реалізація загальнообов'язкового державного соціального страхування відбувалася через державні органи управління – Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а з 2023 року лише через Пенсійний фонд України, а також недержавні фінансові організації – страхові компанії та недержавні пенсійні фонди.

21 вересня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [50] та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [54]. Його було винесено до Верховної Ради ще у червні 2020 року, реєстраційний № 3663. Зазначений законопроект не був підтриманий зі сторони об'єднання роботодавців і громадськості та профспілок. Також не погоджувались із цим законопроектом

Міністерство соціальної політики, оскільки саме на нього покладено забезпечення щодо формування та реалізації державної політики у сфері загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування. Міністерство юстиції вносило певні зауваження, які свідчили про неможливість його прийняття.

Однак, у вересні 2022 року усі вищезгадані інституції виступили за підтримку законопроекту, який було прийнято Верховною Радою і набрав чинності з 1 січня 2023 року. Чинним Законом зазначалося, що «ліквідується Фонд соціального страхування України, а управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку покладено на Пенсійний фонд України» [54].

Згідно цього Закону було передбачено скасування оплати застрахованим особам на лікування у відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм за рахунок коштів соціального страхування. Також «погіршуються умови соціального захисту потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві. Чинним законом чітко визначено право потерпілих за рахунок коштів соціального страхування на медичну та соціальну допомогу, у тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, реабілітацію у сфері охорони здоров'я, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК. При цьому Законом передбачені конкретні розміри виплат та здійснення відповідних заходів» [54].

Законом зазначено, що для потерпілих забезпечення допоміжними засобами реабілітації, які необхідні під час професійного навчання чи перекваліфікації, здійснюється відповідно до законів України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" [59], "Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я" [58]. Згідно цих Законів вони мають право лікуватися та проходити реабілітацію у сфері охорони здоров'я в закладах охорони здоров'я, що регламентується Законом України "Про

реабілітацію у сфері охорони здоров'я", "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [52]. Відповідно до вимог законів України "Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я" та "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" застраховані особи мають право на забезпечення допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами, ортезуванням, протезуванням.

Однак, зазначимо, що постає питання яким чином це буде забезпечено і в якому обсязі, оскільки при реалізації прийнятого Закону передбачено зменшення видатків за рахунок коштів соціального страхування на 2-3 млрд грн у рік.

Прийнятий Закон вносить коригування до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[54] щодо розширення повноважень правління Пенсійного фонду, його наглядової ради.

З 1 січня 2023 року згідно Закону припинено Фонду соціального страхування України та управління виконавчої дирекції Фонду шляхом їх реорганізації – приєднання до Пенсійного фонду.

Зупинимось детальніше на аналізі стану та ефективності пенсійного та інших видів державного соціального страхування населення через окреслені інституції, шляхом оцінки стану вітчизняної соціальної політики. Ключовими індикаторами ефективності соціальної політики та рівня соціальної безпеки в країні є прожитковий мінімум, середньомісячна заробітна плата, індекс споживчих цін, межа бідності за відносним критерієм та рівень бідності, а також чисельність зайнятого та безробітного населення. Динаміку наведених показників за 2019-2022 рр. [61; 15; 63; 70; 6] в Україні подано у табл. 2.1.

Як видно з даних табл. 2.1, протягом досліджуваного періоду в Україні було забезпечено збільшення прожиткового мінімуму, який є базовим соціальним стандартом, що визначає розмір державних соціальних гарантій. Розміри прожиткового мінімуму у 2022 р. порівняно з 2019 р. збільшено на 129,14%. Водночас, середньомісячна заробітна плата зросла на 145,03 %, яка у 2022 році склала 13376 грн., тоді як у 2019 р. – 9223 грн. Однак ці показники не свідчать про покращення чи позитивну ситуацію в Україні - негативним моментом було

підвищення рівня бідності в країні із 7,1% до 24,1% (це збільшення на 339,43%). Зазначені негативні показники спочатку характеризуються у зв'язку із важкою економічною ситуацією в державі, яка була спричинена пандемією COVID-19, а пізніше воєнним станом в країні.

Таблиця 2.1

Динаміка соціальних показників за 2019-2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2019 р.
Прожитковий мінімум, грн.	1853	2027	2189	2393	129,14
Середньомісячна заробітна плата, грн.	9223	10340	12993	13376	145,03
Індекс на споживчі товари та послуги, %	104,1	105	110	126,6	121,61
Рівень бідності, %	23,1	7,1	5,5	24,1	339,43
Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, млн. осіб	16,57	19,91	15,6	13,9	83,88
Чисельність безробітних, млн. осіб	1,48	1,69	1,57	2,6	177

Попри певні позитивні явища в соціальній політиці простежується вкрай низький показник межі бідності, який майже збігається із прожитковим мінімумом, встановленим законодавчо.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що постає потреба щодо необхідності подальшого розвитку, а також підвищення ефективності функціонування системи загальнообов'язкового соціального страхування в Україні. Це пов'язано з існуючими прогалинами у соціально-економічній системі, а також у зв'язку із збільшенням соціальної напруги.

Перший крок цього напрямку – це забезпечення фінансової спроможності

системи стосовно гарантування соціального захисту та забезпечення населення України. Головним критерієм аналізу та оцінки є співвідношення витрат на соціальне страхування і валового внутрішнього продукту (ВВП). Аналізуючи динаміку питомої ваги видатків Пенсійного фонду України у ВВП, приходимо до висновку, що вона є неоднозначною (рис. 2.1).

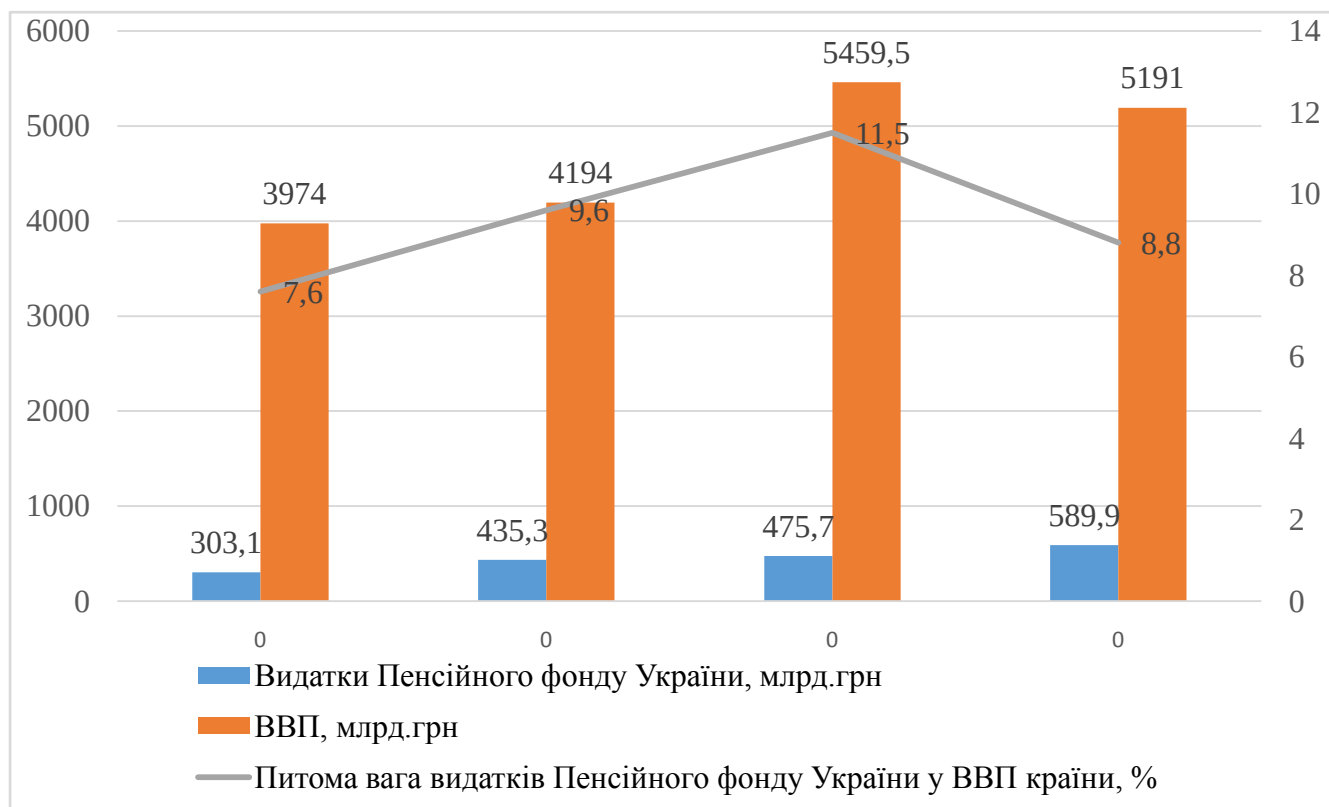

Рис. 2.1. Співвідношення витатків Пенсійного фонду України до ВВП у 2019-2022 рр. [16; 38; 42]

Наведені на рис. 2.1 дані свідчать про те, що не дивлячись на збільшення обсягу витатків Пенсійного фонду України (ПФУ), їх питома вага у складі ВВП країни коливалася в межах 7,6 – 8,8, при цьому у 2020 році та 2021 роках мала тенденцію до збільшення, відповідно складала 9,6 та 11,5. У 2019 р. цей показник становив 13,4%, а вже у 2020 р. – 7,6%. Стосовно витатків ПФУ слід відмітити їх постійне збільшення за аналізований період від 303,1 млрд.грн. До 589,9 млрд.грн. Ці всі явища пов'язані із останніми подіями в країні, які відбуваються вже протягом не одного року, тобто маємо на увазі спочатку COVID, а згодом військовий стан, що й негативно проявляється на усіх економічних

показниках.

Проаналізуємо структуру пенсіонерів за розміром пенсійної виплати та середній її розмір у 2022 році. Станом на 01.01.2023 р. чисельність пенсіонерів в Україні становила 10,68 млн. осіб, на 01.01.2022 р. – 10,84 млн. осіб, на 01.01.2021 р. – 11,13 млн. осіб. За видами призначених пенсій відсоток чисельності пенсіонерів у структурі пенсійних виплат у 2022 році розподілився наступним чином:

- за віком – 74,06 %;
- по інвалідності – 13,99 %;
- у разі втрати годувальника – 5,96 %;
- за вислугу років – 5,35 %;
- соціальні пенсії – 0,6 %;
- довічне утримання суддів – 0,04 % [64].

Відмітимо, що переважна частка пенсіонерів складає саме тих, які отримують пенсію у розмірі від 2001 грн до 3000 грн – 2515573 осіб (38,1%) та від 3001 грн до 4000 грн – 1218845 осіб (23,5%) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура пенсіонерів за розміром пенсійної виплати та середній розмір пенсійної виплати у 2022 р. [64]

Розмір пенсійної виплати, грн.	Чисельність пенсіонерів усіх категорій, осіб	Питома вага в загальній чисельності, %	Середній розмір пенсійної виплати, грн
Понад 10000 грн	776328	7,3	14676
від 5001 до 10000 грн	2040330	19,1	6776,34
від 4001 до 5000 грн	1218845	11,4	4457,97
від 3001 до 4000 грн	2515573	23,5	3470,22
від 2001 до 3000 грн	4067577	38,1	2443,6
до 2000 грн	69268	0,6	1209,22

Стосовно середнього розміру пенсії зауважимо, що її розмір по Україні станом на 01.01.2023 року складав 4622,59 грн., станом на 01.01.2022 року – 3991,53 грн., тобто на 631,06 грн. більше або на 15,8 %.

За даними Пенсійного фонду України найбільший середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.01.2023 року спостерігався в наступних областях: Донецькій (5818,65 грн.), Луганській (5365,48 грн.), Дніпропетровській (5126,43 грн.) та Київській (4786,45 грн.) і м. Києві (6336,99 грн.). Щодо найменшого середнього показника розміру пенсії, то прослідковується це у таких областях: Тернопільська (3534,63 грн.), Закарпатська (3688,24 грн.), Чернівецька (3711,64 грн.), та Хмельницька (3884,49 грн.).

Відмітимо те, що існує ряд проблемних аспектів у системі пенсійного забезпечення в Україні. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що до них слід віднести:

1) низький рівень пенсійних виплат (близько 62% пенсіонерів забезпечені пенсією у розмірі від 2000 грн. до 4000 грн.);

2) значні переваги та відповідні пільги у пенсійних виплатах деяких категорій працівників, враховуючи при цьому, що відбуваються для усіх однаково пенсійні відрахування;

3) детінізація заробітної плати в Україні;

4) дисбаланс у бюджеті Пенсійного фонду України, тобто доход и ПФУ останніми роками є недостатнім для забезпечення своїх видатків, що призводить до дефіциту (рис. 2.2).

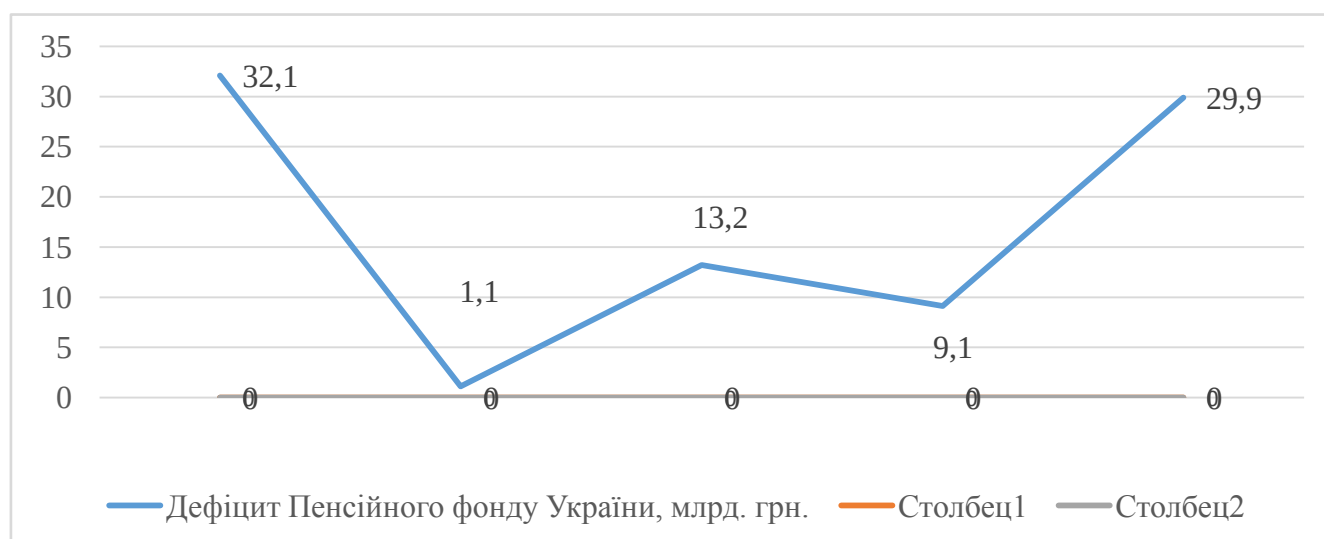

Рис. 2.2. Динаміка обсягу дефіциту Пенсійного фонду України за 2018-2022 рр.[16; 38; 42]

Згідно даних звітності Пенсійного фонду України видно, що його дефіцит у 2021 році становив 9,1 млрд. грн., за 2020 рік - 13,2 млрд. грн. Загальні видатки в 2022 році становили 590,1 млрд. грн., що на 69,2 млрд. грн., або на 13,3% більше порівняно з 2021 роком. На покриття дефіциту фактично за 2022 рік спрямовано 29,9 млрд. грн. коштів державного бюджету.

За даними рис. 2.2 видно, що з 2018 року дефіцит Пенсійного фонду України скоротився у 2019 році до важливо позитивного показника від показника 32,1 млрд. грн. і становив лише 1,1 млрд. грн. Однак вже у 2020 році спостерігаємо збільшення даного показника до рівня 13,2 млрд. грн. Ці зміни відбуваються відомим нам роком COVID, який призвів до негативних явищ у всіх сферах країни. Після цього у 2021 році обсяг дефіциту Пенсійного фонду дещо знижується до показника 9,1 млрд. грн., а вже у 2022 році спостерігаємо знову його збільшення до рівня 29,9 млрд. грн. Зрозуміло чому спостерігаємо такий скачок, скільки починається в країні війна з негативними наслідками.

Хочемо зупинити свою увагу на соціальних виплатах, які здійснювались протягом 2022 року. Впродовж 2022 року проведено фінансування матеріального забезпечення для 2 млн. 138 тис. застрахованих осіб на суму майже 16,2 млрд. грн., включаючи при цьому: допомогу по вагітності та пологах – 4771,4 млн.грн. або 29,54 %; допомоги на поховання – 35,3 млн.грн. або 0,22 % та допомоги по тимчасовій непрацездатності, яка складає левову частку у структурі матеріального забезпечення – 11345,6 млн.грн. або 70,24 % (Додаток А, Б, В) [77].

Відтак, діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною вирішити важливі питання матеріального забезпечення осіб, які мають право на пенсійні виплати. Безумовно це обумовлює потребу у реформуванні системи пенсійного забезпечення населення з урахуванням соціально-економічних і політичних змін у суспільстві з метою посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи.

У 2022 році на ринку праці країни відбулося істотне скорочення зайнятості

внаслідок припинення діяльності великої кількості підприємств, а також за рахунок скорочення зайнятості з економічних причин на діючих підприємствах. Як зазначається у статистичних даних пік скорочення припав на другий квартал 2022 р. і становив 18% до попереднього кварталу [62]. Згідно аналізу ринку праці в Україні протягом 2022-2023 років значна частка таких підприємств знаходилась на саме на територіях, які були окуповані в перші місяці війни.

За підсумками 2022 року кількість небюджетних підприємств України скоротилась на 21,3% [62]. «Це відбулось за рахунок погіршення ситуації в Луганській, Донецькій, Запорізькій і Херсонській областях, де кількість підприємств продовжувала скорочуватись у третьому і четвертому кварталах і становила 31% від усіх підприємств, що припинили діяльність. ... Очевидно, така ситуація спричинила істотне скорочення зайнятості. Загалом по Україні кількість працюючих на небюджетних підприємствах скоротилась на 15% і в четвертому кварталі 2022 р. становила 6,65 млн осіб. Кількість працюючих за наймом у фізичних осіб – підприємців скоротилась на 28% і становила в четвертому кварталі 604 тис. осіб. Значна частина (23%) такого скорочення відбулась за рахунок чотирьох найбільш постраждалих областей. У Луганській області кількість працюючих на небюджетних підприємствах скоротилась на 83%, Донецькій – на 60%, Запорізькій – 38%, Херсонській – 80%. Для решти регіонів скорочення зайнятості тривало три квартали 2022 р. У четвертому кварталі в більшості регіонів відзначається незначне зростання зайнятості» [82].

В загальному загальний оборот кадрів в економічній системі можна характеризувати за допомогою основних секторів професій, які об'єднують у 10 секторів професій. Зазначене дає можливість стверджувати, що існує відповідна диференціація або однорідність професійної структури секторів. Також існує певна стабільність попиту на зазначені професії.

Аналізуючи відповідні дані, зауважимо, що для сектору готельно-ресторанного бізнесу 10 основних професій визначають 77,2% від загального обороту кадрів; для водопостачання та сільського господарства – 63% загального обороту (Додаток Д).

Як показує практика, найбільший попит роботодавців припадає на робітників з обслуговування машин і обладнання та кваліфікованих робітників з інструментом, а найменший попит спостерігається на кваліфікованих робітників сільського господарств та технічних службовців (рис. 2.3)

Рис. 2.3. Структура кадрів за основним професійним спрямуванням у 2022 р.[62]

Незважаючи на існуючу динаміку скорочення кількості безробітних в Україні, а також значну профорієнтаційну роботу Державної служби зайнятості, все ж таки існує та спостерігається значна кількість осіб, що потребують відповідної допомоги. В напрямках цього питання саме центрами зайнятості проводяться певні заходи по усуненню цих проблеми.

Аналізуючи питання соціального захисту та страхування, слід зупинити свою увагу на сучасних проблемах, які досить стрімко загострюються, а саме це пов'язано із забезпеченням зайнятості уразливих груп населення на вітчизняному ринку праці. Через вплив війни посилюються кризові явища на ринку праці, що в свою чергу суттєво обмежують можливості щодо реалізації професійного потенціалу працівників. Це пов'язано із тим, що звужуються можливості їх

зайнятості. Представники уразливих груп населення, тобто особи з інвалідністю, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи тощо, є найменш конкурентоспроможними на ринку праці. Їх кількість в результаті воєнних дій суттєво набирає обертів збільшення.

За даними Міністерства у справах ветеранів та Державної служби статистики «інвалідність в Україні мають 2,7 млн. цивільних осіб і майже 500 тис. учасників бойових дій» [1]. Дивлячись на реальну ситуацію в країні, кількість осіб-інвалідів в результаті повномасштабної агресії РФ проти буде поступово зростати. Згідно Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [1] ст. 19 передбачено квоту для працевлаштування таких осіб на рівні 4% від середньооблікової чисельності штатних працівників за відповідний рік. «Однак ризики забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю в сучасних умовах загострюються, оскільки загальна кількість вакансій суттєво скоротилася. Останнім часом можливості фінансування створення робочих місць для осіб з інвалідністю обмежені, тому що ці робочі місця потребують урахування особливих потреб цієї категорії населення. Зайнятість цієї групи населення значно варіюється в секторальному й регіональному розрізах. Результати опитування роботодавців свідчать про суттєву диференціацію зайнятості осіб з інвалідністю за видами економічної діяльності» [62] (рис. 2.4).

Як показують дані наведеного рис. 2.4. найбільшу частку осіб з інвалідністю працевлаштована у сфері охорони здоров'я (10%) та готельно-ресторанному бізнесі (9%).

Наступним етапом нашого аналізує внутрішньо переміщені особи. Це поняття і цей вид соціальної верстви населення з'явився саме у період проголошення воєнного стану в Україні. Тому на сьогоднішній день важливою та серйозною є проблема щодо забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Як розуміємо, причиною зміни місця проживання яких стала сучасна війна в Україні.

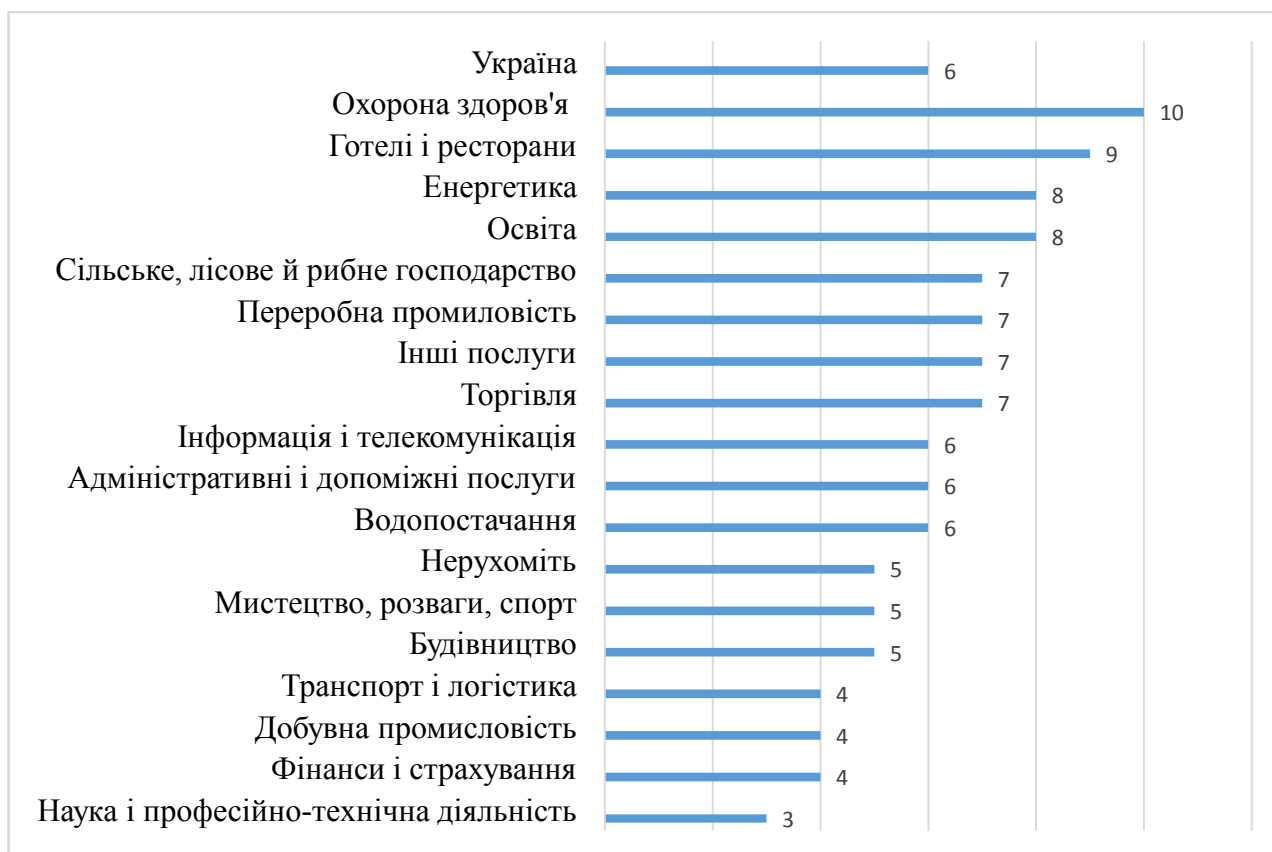

Рис. 2.4. Частка осіб-інвалідів в загальній кількості зайнятих працівників за секторами економіки, % [62]

За відповідними опитуваннями результатів Міжнародної організації з міграції «станом на 23 січня 2023 р. кількість ВПО в Україні становила 5,4 млн осіб» [17]. За видами економічної діяльності розподіл внутрішньо переміщених осіб характеризувався нерівномірністю. За результатами опитування роботодавців відомо про суттєву диференціацію зайнятості ВПО (рис. 2.5).

Із наведеного рисунка 2.5 бачимо, що найвища суттєва частка ВПО спостерігається у добувній промисловості і сягає 9% від загальної кількості зайнятих працівників за видами економічної діяльності. Далі бачимо показник на рівні 5% у трьох напрямках діяльності економіки – це готельно-ресторанний бізнес, фінансова сфера та наукова та професійно-технічна діяльність.

Рис. 2.5. Частка ВПО в загальній кількості зайнятих працівників за видами економічної діяльності України, % [62]

Наступним важливим завданням країни на ринку праці є забезпечення адаптації зайнятості ветеранів війни саме у сучасних умовах. За відповідними даними ветерани та учасники війни прагнуть отримати роботу у країні. Відмітимо, що за цими даними близько 64% опитаних ветеранів хочуть мати власний бізнес, 6% опитаних вже мають власну справу, 15% від опитаних прагнуть бути найманими працівниками, а решта, тобто 15% не зацікавлені у започаткуванні власної справи [13]. За результатами опитування характерним є розподіл щодо зайнятості ветеранів за видами економічної діяльності, які наведемо на рис. 2.6.

Рисунок 2.6 ілюструє дані стосовно ветеранів, які зайняті у тій чи іншій сфері економіки. Так, ми бачимо, що найбільша частка на рівні 3% припадає на декілька галузей економіки, а саме:

- енергетика;
- переробна промисловість;
- інформаційна і телекомунікаційна діяльність;

- адміністративні і допоміжні послуги;
- фінансова і страхова діяльність.

Рис. 2.6. Частка ветеранів в загальній кількості зайнятих працівників за видами економічної діяльності України, % [62]

Для сьогодення притаманне ускладнення щодо процесів забезпечення зайнятості представників уразливих груп населення. Це пояснюється існуючими ризиками та перешкодами, які мають вагомий вплив на ефективність цього процесу. На основі офіційно проведеного опитування підприємств підтверджено те, що більшість роботодавців зазначає про відсутність певних перешкод для працевлаштування представників уразливих груп населення. Для отримання роботи особами з інвалідністю відсутність перешкод зазначили 64% роботодавців, ветеранів – 76% та ВПО – 80%.

Варто наголосити, що пріоритетним напрямом стимулювання зайнятості уразливих груп населення є відповідні фінансові дотації до заробітної плати. На думку опитаних роботодавців (15%) саме виплата дотацій і є одним із

найдієвіших способів стимулювання працевлаштування ВПО, 12,3% – ветеранів, 13% – осіб з інвалідністю. Також важливим напрямом стимулювання зайнятості для уразливих груп населення є покращення медичного обслуговування, забезпечення доступного транспортного засобу для пересування, надання психологічної підтримки, комфортного житла тощо.

Аналізуючи сучасний стан вітчизняної системи соціального страхування, а саме соціального забезпечення стосовно осіб-інвалідів та ветеранів, слід проаналізувати їх забезпечення на державному рівні, тобто пенсійне забезпечення. Проаналізуємо пенсіонерів, які одержують пенсію по інвалідності за регіонами за 2022 рік (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію по інвалідності за регіонами за 2022 рік, (осіб) [72, с. 41]

Регіон	Усього	З них			
		Від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання	З числа державних службовців	З числа громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи	
				дорослі	Діти до 18 років
Україна	1494861	264	1449	81686	144
Автономна Республіка Крим	-	-	-	-	-
Вінницька	70037	6	55	2447	-
Волинська	46485	7	3	3236	-
Дніпропетровська	75206	8	29	1975	-
Донецька	75801	18	45	3073	-
Житомирська	69674	8	60	7988	15
Закарпатська	39086	20	19	262	-
Запорізька	56654	-	9	696	-
Івано-Франківська	61077	10	41	705	-
Київська	77374	1	54	20406	26

Продовження таблиці 2.3

Кіровоградська	30827	2	32	875	-
Луганська	23735	7	20	1963	-
Львівська	119893	47	54	1023	-
Миколаївська	34290	1	23	233	-
Одеська	87408	11	106	1260	-
Полтавська	62257	39	24	3039	-
Рівненська	42096	8	23	6945	100
Сумська	32228	7	12	1516	-
Тернопільська	42385	1	7	813	-
Харківська	86678	10	65	4830	-
Херсонська	21900	13	15	382	-
Хмельницька	95656	7	345	1013	-
Черкаська	95598	9	164	5495	2
Чернівецька	33071	2	14	355	-
Чернігівська	43475	19	48	3134	-
м.Київ	73970	3	155	8022	1
м.Севастополь	-	-	-	-	-

За статистичними даними щодо соціального захисту населення у 2022 році у кількості пенсіонерів в загальному нараховувалось 10688 тис.осіб [72]. В той час, як бачимо, згідно наведених даних таблиці 2.3 кількість пенсіонерів, які отримують пенсію по інвалідності сягає 1495 тис.осіб, що складає майже 14 % від загальної кількості пенсіонерів в Україні.

За даними таблиці 2.3 впливає, що найбільша питома вага та кількість пенсіонерів по інвалідності спостерігається по Львівській області та складає 8 % від загальної кількості пенсіонерів-інвалідів або 119 893 особи; наступні області по величині пенсіонерів-інвалідів займають Хмельницька та Черкаська – близько 6,4 % від загальної кількості по Україні та відповідно 95 656 осіб та 95 598 осіб.

Наступним етапом аналітичної оцінки, на наш погляд, є актуальним аналіз кількості ветеранів війни та їх ніша у загальній кількості пенсіонерів. Наведемо відповідні показники у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість ветеранів війни за період 2020 - 2022 рр. [13]

Категорія	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Учасники бойових дій	135916	137603	137545
Особи з інвалідністю внаслідок війни	109202	107084	103491
Учасники війни	236143	177275	135616
Сім'ї загиблих і померлих ветеранів війни	122018	107419	98650
Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною	17	16	14

Аналізуючи наведені показники таблиці 2.4 можна зробити висновок, що відбувається позитивна тенденція щодо зменшення по усіх категоріях від 2020 по 2022 рік, що є позитивними наслідками для бюджету України. Однак, це є негативне явище по демографічних процесах. Беручи до уваги загальну кількість пенсіонерів в Україні за 2022 рік та кількість ветеранів війни в цілому (475316 осіб) бачимо, що у структурі пенсіонерів ця категорія займає майже 4,5 %. Найбільша кількість та питома вага, якщо спостерігати по категоріях, припадає на учасників бойових дій 137545 осіб та 29 % у структурі ветеранів війни. Наступним по величині є кількість учасників війни, які складають 28,5 %.

Важливим на сьогоднішній день є той факт, що надалі спостерігається визнання осіб з інвалідністю. Так у 2022 році було визнано таких осіб 145 243 особи (табл. 2.5).

Згідно розподілу осіб з інвалідністю у 2022 році левову частку посідали особи з інвалідністю внаслідок загального захворювання – 87 % від загальної кількості осіб, які визнані інвалідами. У цій категорії інвалідів переважає частка жінок віком від 18 до 54 років та чоловіків 18-59 років. Як бачимо, це є негативна тенденція, оскільки саме працездатне населення має статус інвалідності. Питома вага інвалідів: від нещасного випадку на виробництві чи профзахворювання складає 1,7 %; з числа військовослужбовців – 4 %; з дитинства – 7% (рис. 2.7, 2.8).

Наведені показники свідчать про те, що в Україні існує ряд категорій населення, які потребують соціального захисту та забезпечення на відповідному рівні.

Таблиця 2.5

Розподіл осіб з інвалідністю у 2022 рр. [72]

Категорія	Усього	Питома вага у структурі осіб з інвалідністю, %	У тому числі	
			жінки 18-54 роки чоловіки 18-59 років	жінки 55 років і старше чоловіки 60 років і старше
Визнано особами з інвалідністю	145243	100	110891	34352
Від нещасного випадку на виробництві чи профзахворювання	2488	1,7	2105	383
Від загального захворювання	126335	87	92931	33404
З числа військовослужбовців	5816	4	5317	499
З дитинства	10604	7,3	10538	66

Згідно діючого законодавства з 1 січня 2023 року страхувальники мають звертатись до органів Пенсійного фонду України з питань загальнообов'язкового державного соціального страхування, зокрема фінансування по вагітності та пологах, що є однією із видів соціальної допомоги, яка надається фондом.

Розглянемо допомогу при народженні дитини в регіональному розрізі, тобто по Тернопільській області. Насамперед, зазначимо, що на Тернопільщині, як і по усій Україні, продовжують забезпечувати породіль та їх новонароджених діток, а саме грошові компенсації, які спрямовані на придбання одягу та засобів гігієни.

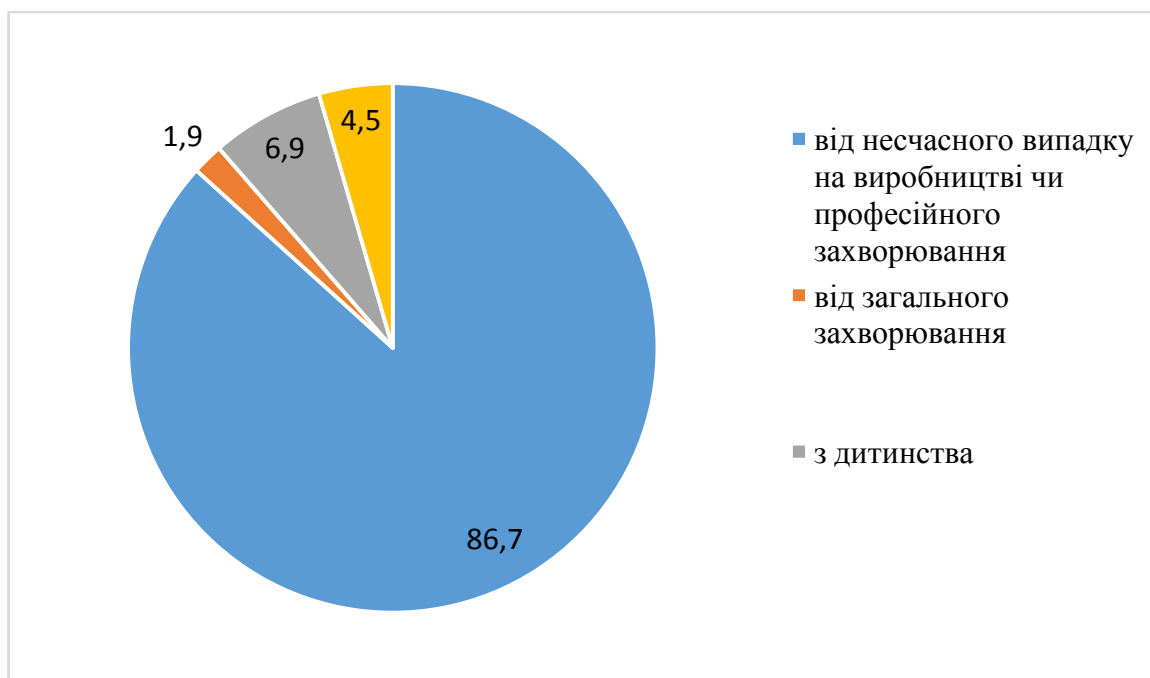

Рис. 2.7. Розподіл осіб з інвалідністю у 2022 році у міській місцевості, % [72]

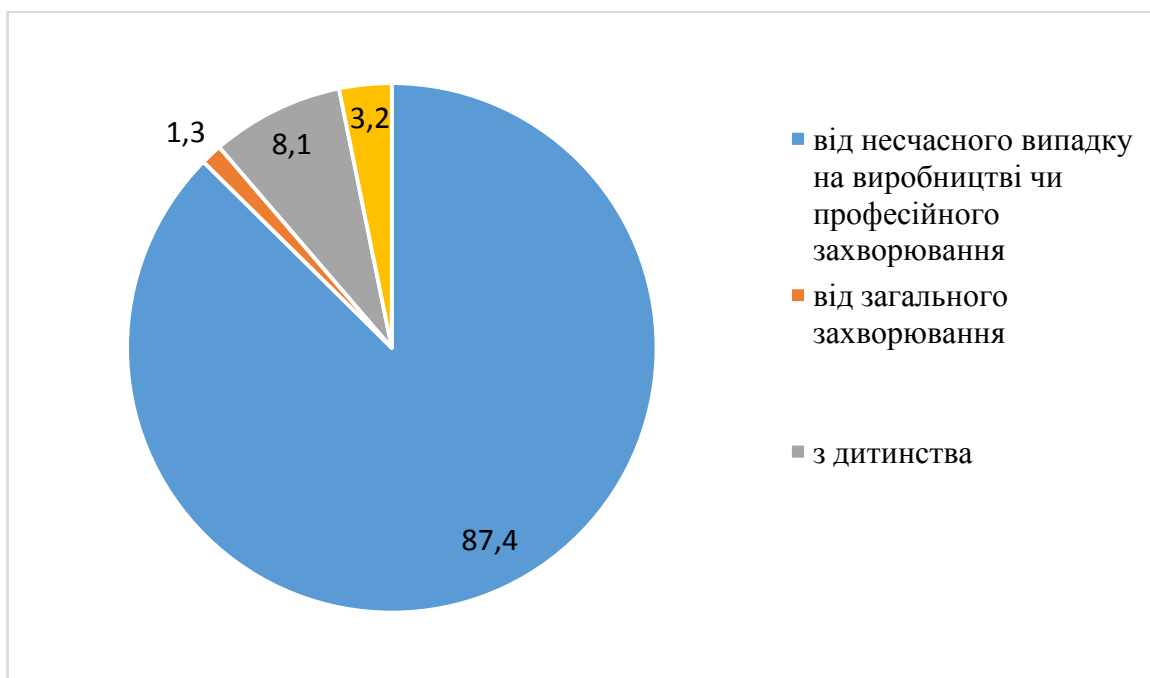

Рис. 2.8. Розподіл осіб з інвалідністю у 2022 році у сільській місцевості, % [72]

Спочатку звернемо увагу на те, що майже щоденно в Україні з'являються маленькі українці та українки, однак коефіцієнт народжуваності з кожним роком знижується. Так, у 2018 році у Тернопільській області народилося 8 586 дітей, а вже у 2022 році – 6523 дитини, що на 2063 дитини менше (рис. 2.9). Наведені дані

зазначаються у Південно-Західному міжрегіональному управлінні Міністерства юстиції України. На рисунку 2.9 можемо показати як змінювалась, тобто знижувалась народжуваність в Тернопільській області.

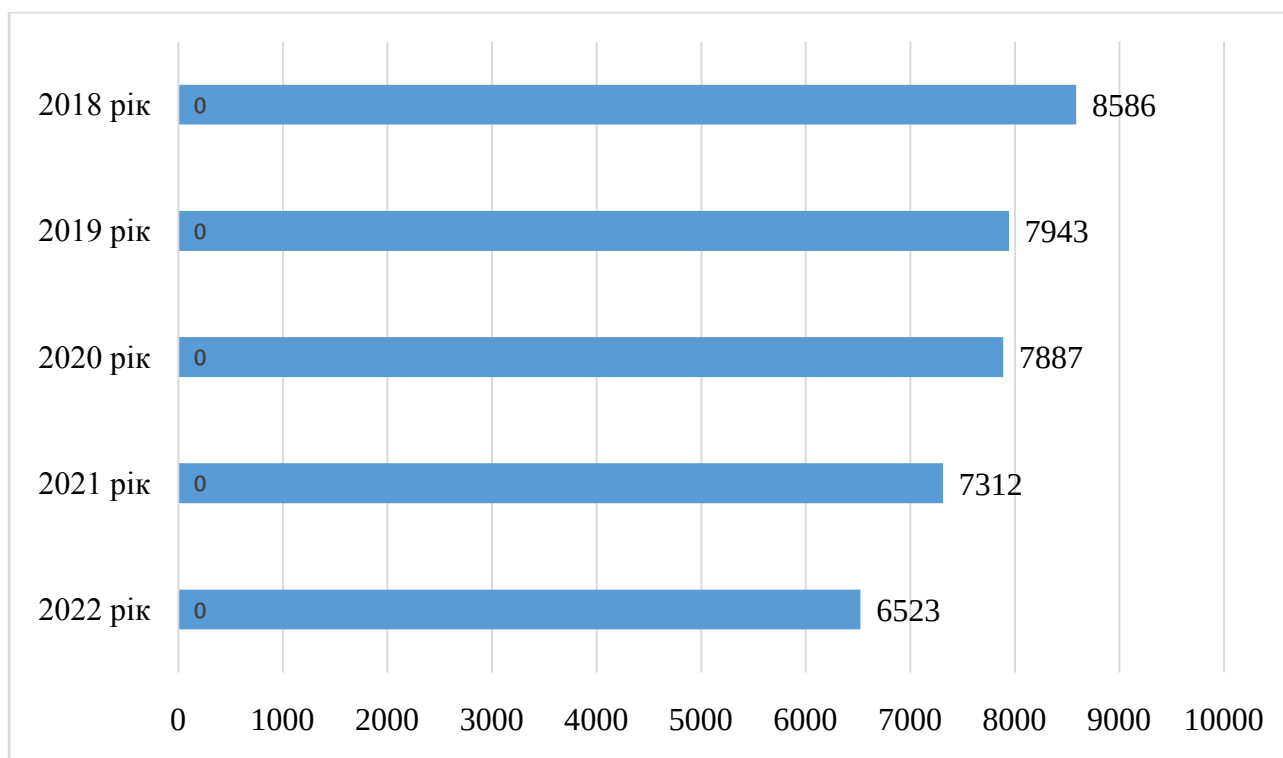

Рис. 2.9. Кількість народжених дітей по Тернопільській області за період 2018-2022 роки [12]

Допомога при народженні дитини виплачується згідно Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»[53], яку отримують при народженні малюка. У 2023 році, так як і у 2022 році, розмір зазначеної допомоги становить 41 280 гривень, однак у повному обсязі вона не виплачується одразу, а має відповідні періоди та умови виплати. Одноразова виплата здійснюється ще до народження дитини та складає 10320 грн., а решта грошей виплачується протягом 36 наступних місяців рівними частками у розмірі 860 грн. щомісячно. Сума допомоги не залежить від того, яка це дитина у сім'ї – перша, друга чи третя. Для отримання грошової допомоги необхідно подати пакет відповідних документів до управління соціальної політики або ЦНАП (центр надання адміністративних послуг) за місцем проживання або перебування.

Також подати документи можна у цифровому додатку “Дія”. Право на отримання допомоги при народженні має один із батьків дитини, а також опікун (усиновлювач), які проживають постійно з дитиною разом і знаходяться у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Крім зазначеної виплати з 1 вересня 2018 року застосовують державну додаткову натуральну допомогу “паунок малюка”, яка призначається для усіх новонароджених діток. Однак існує ряд причин, коли батьки можуть звернутися саме не за натуральною допомогою, а грошовою компенсацією вартості натуральної допомоги “паунок малюка”. З 1 липня 2021 року надано такі можливості вибору для батьків малюка.

Резюмуючи зазначене вище, відзначимо, що дослідження нашої тематики припадає на нелегкі часи, які відбуваються в Україні. Спочатку це була економічна криза та пандемія Covid-19, а згодом війна. Однак, поряд із негативними процесами є деякі позитивні моменти, які надалі удосконалюються та модернізуються. Також спостерігаємо, що основними структурними інституціями, які здійснюють соціальне страхування визначальна роль відводиться саме державному соціальному забезпеченню та страхуванню через відповідні їх різновиди. Тому існує ще багато проблемних питань, які необхідно розглядати у подальшому: незадовільні темпи пенсійної реформи, недосконала система адміністрування та бюджетування, відсутність запровадження обов’язкового медичного страхування тощо. У подальшому важливим та вкрай необхідним є розгляд запровадження: відповідних напрямів та механізмів удосконалення української системи соціального страхування, яка б створювала гармонізацію у потребах соціального та економічного розвитку України; пропозицій щодо актуальних питань політики у сфері пенсійного страхування, зокрема, накопичувальних пенсійних схем.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження практичних аспектів функціонування системи соціального страхування в Україні можна сформулювати відповідні висновки.

На основі визначення особливостей функціонування системи страхування в Україні визначено центральні органи виконавчої влади, який здійснює реалізацію завдання державної соціальної політики та фінансує різного роду соціальні виплати і допомоги. Це Пенсійний фонд України.

З'ясовано, що основними джерелами доходів бюджету України є страхові внески страхувальників та застрахованих осіб у вигляді єдиного соціального внеску (ЄСВ), суми неприйнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням, суми фінансових санкцій, штрафів, доходи від розміщення тимчасово вільних та резервних коштів, доходи від реалізації майна, добровільні внески та інші надходження страхувальників тощо.

Аналітична оцінка сучасного стану вітчизняної системи соціального страхування засвідчила про існування ряду проблемних моментів, які гальмують її розвиток. До них можна віднести: політичні, економічні, соціальні, демографічні. Стосовно політичних зауважимо, що мається на увазі ескалація воєнного конфлікту та втрата частини території, поява великої кількості населення, які відносять до відповідної групи – внутрішньо переміщених осіб. Економічні проблеми стосуються деструктивних проявів в економіці України, неформальна зайнятість, зростання рівня цін, зростання рівня безробіття та бідності населення. Соціальні проблемні моменти стосуються низьких соціальних стандартів, зменшення фінансування соціальних програм. Демографічні – скорочення чисельності населення, міграція його за кордон, старіння української нації тощо.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Проблемні аспекти та модернізація соціального страхування в Україні

Невід'ємною складовою соціальноекономічного розвитку України, які і будь якої іншої країни є фінансування соціальної сфери, тому важливим питанням сьогодення посідають саме проблеми її фінансового забезпечення. В нашій країні існує ряд проблем у сфері соціального страхування. Насамперед, це недостатність бюджетних коштів для фінансування соціальної сфери, що є однією із найважливіших проблем. Для існуючої соціальної підтримки населення усі статті соціальних видатків фінансуються в меншому обсязі ніж реально потрібно. Також важливим моментом є необхідність розвитку саме недержавного страхування.

Зазначимо, що дотепер в українській системі соціального страхування ще не сформована цілісна її система, однак вже вимальовуються основні відповідні елементи нової системи. Проблеми та складність її реформування пов'язана, насамперед із тим, що при проведенні та впровадженні відповідних заходів необхідно враховувати окрім економічних факторів ще й традиційні, які ще сягають комуністичних часів, та права громадян, що відображаються в Конституції України.

На основі соціального страхування повинна здійснюватися реалізація механізму створення рівноваги (балансу) між національною трудовою етикою та обов'язковим піклуванням про пенсіонерів та інших верств населення за допомогою відповідних соціальних програм.

Провівши відповідний аналіз досліджень, можемо стверджувати, що більшість науковців акцентують увагу саме на загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні. Тому актуальним на сьогоднішній день є дослідження соціального страхування стосовно державного і недержавного страхування на протязі життєвого періоду.

Наша аналітична оцінка охоплювала період до кризи COVID-19, епоху пандемії та воєнний стан країни. Це дало можливість оцінити належним чином існуючий потенціал управління держави саме у непередбачених ситуаціях та спаду економіки країни. Більшій актуальності набуває соціальний захист населення на фоні розвитку COVID-19 та воєнного стану. В Україні система соціального страхування з цілеспрямованою метою була сформована у період набуття статусу незалежної держави та видання правового захисника населення – Конституції України.

Важливим недоліком є те, що немає чіткого визначення поняття «соціальне страхування» з законодавчої точки зору. Згідно законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування зазначено, що «загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту та включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [54, с. 14].

Соціальне страхування набуло широкого огляду з точки зору мотивації держави до захисту та забезпечення громадян від несприятливих потрясінь у працях R. Chetty, A. Finkelstein [84], в яких зазначають «стандартне економічне обґрунтування соціального страхування, яке включає перерозподіл, патерналізм та компенсацію недосконалості ринкових механізмів, а також його призначення і роль» [84]. Система реформування соціального страхування та пенсійного забезпечення обговорювались та досліджувались Ю. Бойко та Т. Козаком [3]. Науковці цієї тематики досліджували формування інфраструктури соціального страхування недержавних фондів, а також їх адаптацію до сьогодення з орієнтовним напрямком на власні економічні ресурси. Е. Лібанова у своїх дослідженнях наголошує на ризиках накопичувальної пенсійної системи саме із

врахуванням сьогоденних реальних подій в Україні [31]. На основі її дослідження виокремлено наступні ризики: «1) додаткове навантаження на бюджет; 2) тіньові доходи; 3) інфляція; 4) тотальна недовіра населення до банків» [30]. Ще у 1995 – 1997 роках розглядались проблематичні питання стосовно недержавних пенсійних фондів. Вирішенням даного питання займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Креховецька Л. [28], Федина В. [76], Поліщук Р. [47], Augusztinovics M. [83], Goralska H. [85]. На думку Поліщука Р. «значним недоліком сьогодення у системі управління недержавними пенсійними фондами є відсутність відповідальних за управління ризиками та внутрішнього аудиту, які повинні виконувати захисну функцію від соціальних ризиків та здійснювати внутрішній контроль» [47].

Не зважаючи на велику кількість приділеної наукової уваги у сфері соціального захисту різних верств населення, на сьогоднішній день не існує дослідження саме системи соціального страхування з точки зору державного і недержавного страхування трудового життєвого періоду і пенсійного у часи трансформаційних процесів. Тому питання проблемних аспектів соціального страхування в Україні є досить актуальним.

Поряд із цим, виникають відповідні висновки на основі дослідження науковців стосовно системи соціального страхування як загальної складової фінансової системи України. Маємо на увазі, що постає необхідність у науковому доопрацюванні з теоретичної та практичної точки зору. При розгляді зазначеного питання слід визначити та враховувати проблеми, які мають негативний вплив на зайнятість населення, його добробут, діяльність фінансових установ, зокрема: недержавних пенсійних фондів та страхових компаній, а також забезпечення в цілому соціально-економічного розвитку країни.

Саме поява гострих соціально-економічних проблем, які характерні для сучасного періоду, призводить до суттєвих змін життєдіяльності громадян. Погіршується якість життя населення, яка проявляється у скрутному фінансово-економічному становищі громадян, зменшенні оплати праці, «середньої пенсії, скороченні тривалості життя населення, погіршенні фізичного стану та здоров'я,

збільшенні диференціації доходів різних груп населення, погіршенні соціальної захищеності, соціального забезпечення, розвитку небезпечної ситуації у галузях соціальної сфери тощо» [48, с. 57].

Через відсутність національної стратегії стосовно соціальної політики не відбулося кардинальних змін та кардинального впливу на подолання негативних вищенаведених проблем. Зазначимо, що соціальна політика дала б змогу сформувати гармонійні взаємовідносини між усіма соціальними верствами населення. В цілому соціальна політика та більшість її заходів, зокрема, носять декларативний характер і не є реалізованими в повному обсязі. Тому, у цій системі для покращення ситуації важливим та потрібним є функціонування поміркованої державної політики щодо розвитку соціального страхування у державному та недержавному рівнях.

В умовах трансформаційних процесів у державі необхідно поставити чітке визначення стосовно напрямку реформування сфери соціального страхування.

Як наводилось у попередньому розділі у питання практичних аспектів соціального страхування за аналізований період в Україні спостерігається зростання рівня безробіття. Це є серйозною проблемою соціальноекономічного розвитку країни, а також загрозою у розвитку несприятливих соціальних наслідків. Існування в країні безробіття, а також тривалий його термін призводить до небезпеки у соціальноекономічній сфері і може слугувати появою до застійного процесу, оскільки саме зайнятість кожного громадянина слугує гарантією у майбутньому, тобто забезпечує його добробут. Для підвищення рівня життя населення необхідно вживати відповідних заходів щодо сприяння його підвищення шляхом стимулювання зайнятості і створення нових робочих місць.

Варто наголосити на тому, що для України характерною є проблема тіньового сектора економічної діяльності. В теперішніх умовах функціонування економіки в Україні існує два види самостійних ринки праці: 1) офіційний; 2) тіньовий. «Зайнятість у тіньовій сфері з випадкового підробітку все частіше перетворюється на основне місце роботи та забезпечує в середньому 25–30% сімейного доходу. Досить поширеним в Україні сьогодні є неофіційне

працевлаштування, тобто тінізація трудових відносин. За окремими даними, близько 15–30% українських працівників обслуговують тіньову економіку на постійній основі» [48, с. 59]. Зазначені дії відбуваються у зв'язку із відсутністю альтернативних можливостей працевлаштування, ось і тому працівники погоджуються на існуючі умови праці. Для роботодавців це дає можливість економити на оплаті праці за рахунок несплати соціальних відрахувань до державних фондів.

Окрім зазначеної вище проблеми, також важливою є проблема адресної соціальної допомоги та пільг. Цей аспект повинен розвиватися та вдосконалюватися у нашій країні, оскільки на сьогоднішній день носить характер непрозорості, є соціально та фінансово несправедливою та малоефективною. Це пояснюється, насамперед тим, що в Україні багато сімей отримують соціальну допомогу, однак отримують її не справедливо, оскільки насправді не мають у ній потреби, а інші сім'ї (справді нужденні) за рахунок цього отримують мізерні виплати через брак коштів.

Досліджуючи соціальне забезпечення в Україні, зупинимо свою увагу на пенсійному, яке в нашій країні вважаємо не те що задовільним, а навіть на рівні незадовільного. Пенсійне забезпечення, а саме пенсійне страхування повинно забезпечувати одне із головних завдань – це підтримка мінімального рівня життя громадян за рахунок пенсійних виплат. А воно залишається не виконаним. Це ми спостерігаємо із проведенням дослідженням, яке викладене у другому розділі, щодо розмірів пенсій в Україні та показників прожиткового мінімуму, середньомісячної заробітної плати, індексу споживчих цін, межі бідності за відносним критерієм та рівня бідності, а також чисельності зайнятого та безробітного населення. Саме тому, постає питання в першу чергу удосконалення процесу призначення та індексації пенсій. Наступним кроком у цьому процесі є розвиток недержавного пенсійного забезпечення і запровадження державної накопичувальної системи пенсійного страхування.

Питання розвитку недержавного пенсійного забезпечення є досить проблематичним. Це пояснюється, насамперед, значною недовірою громадян

України до фінансових інституцій, які пов'язані із недержавним пенсійним забезпеченням. Також впливовим є саме необізнаність наших громадян стосовно такого виду пенсійного забезпечення, однак важливим у цьому процесі є те, що населення України немає високих рівнів доходу, що безпосередньо і гальмує можливості працюючих громадян здійснювати відповідні грошові внески до недержавних інститутів.

Відмітимо те, що все ж таки розвиток недержавної системи пенсійного забезпечення має свій початок із набранням чинності 2004 році Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" [56]. Основою недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, під якими згідно законодавства слід розуміти «недержавний пенсійний фонд (далі - пенсійний фонд) - юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку» [56]. Також у цьому Законі передбачено, що недержавні пенсійні фонди є саме пенсійним фондом другого рівня – «суб'єкт другого рівня системи пенсійного забезпечення – недержавний пенсійний фонд, який створений та діє відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення, відповідає вимогам цього Закону для отримання ліцензії на надання послуг у накопичувальній системі пенсійного страхування» [56].

Слід відмітити, що попри існуючі проблеми, все ж таки у період 2009-2019 років відбувалось поживавлення розвитку такого пенсійного забезпечення. Однак, у період пандемії 2020-2021 роки та воєнні дії в країні (2022 рік і дотепер) призвели до гальмування цього процесу. Як відомо та з вищенаведеного впливає, що основною гальмівною силою цього процесу є грошова неспроможність громадян щодо вкладів на пенсійне забезпечення. Для сьогодення в Україні характерна відсутність відповідного середнього класу громадян, питома вага яких в загальній кількості населення України складає 10–15%» [56, с. 59].

Такий низький рівень зазначеного показника або майже його повна відсутність пояснюється, насамперед, тим, що перехідний період до ринкової характеризується проблемними аспектами стосовно формування середнього класу громадян. Також варто зауважити, що ця складова загальної кількості населення є основною рушійною силою в період розвитку ринкової економіки країни і водночас є важливим аспектом соціальної стабільності країни. Беручи це до уваги, одним із головних невідкладних завдань державної влади є сприяння до забезпечення спроможності переміщення бідних верств населення до середнього класу.

Для України характерний проблемний фактор демографічної ситуації. Спочатку спостерігалася тенденція до старіння населення (збільшення питомої ваги осіб похилого віку). На зміну одному негативному фактору приходить кілька інших, які спричинені теперішніми подіями в Україні. За відповідним аналізом науковців інституту демографії та соціальних досліджень НАН України є твердження того, що «все це дає підстави ідентифікувати більшість українців як бідних, але попри скрутне становище 59,1% частину своїх коштів витрачають на допомогу ЗСУ та благодійність» [32].

За період дії воєнного стану в Україні, тобто приблизно за два роки країна втратила велику частину громадян. Люди мігрували за кордон, рятуючись від війни. Лібанова Е. наводить відповідні цифри стосовно таких процесів «приблизно 6 мільйонів осіб – здебільшого жінки працездатного віку, 70% із яких мають вищу освіту, та діти); понад 4 мільйони українців опинилися в окупації; на превеликий жаль, зросла кількість померлих, причому не тільки серед вояків працездатного віку, а й серед цивільного населення. Всі ці втрати ми остаточно порахуємо після Перемоги, але вже зараз зрозуміло, що пропозиція робочої сили на українському ринку праці істотно зменшилася. Водночас значних змін і скорочень зазнав і попит на неї. Отже, відбулися карколомні структурні зрушення: за видами діяльності, за статусом економічної активності, за територіями проживання, за доходами» [32].

На основі відповідного аналізу (рис. 3.1), «35% респондентів (30,7%

чоловіків і 38,5% жінок) витрачають на харчування більшу частину доходів (або майже всі). Тільки 17,1% мали цього року кошти на проведення хоча б тижневої відпустки не вдома й не в родичів. Лише 20,2% робили заощадження. Ледве зводять кінці з кінцями, не маючи достатньо грошей навіть на необхідні продукти, 13,5% опитаних. А мають достатньо коштів тільки на харчування та придбання необхідних недорогих речей 41,6%. Все це дає підстави ідентифікувати більшість українців як бідних, але попри скрутне становище 59,1% частину своїх коштів витрачають на допомогу ЗСУ та благодійність. Так, суми дуже різняться, і 21,5% щомісячно спрямовують на це менш як 100 грн., але важливим є не розмір внеску, а саме його наявність, прагнення допомогти тим, хто цього потребує, не намагаючись порівнювати їхні статки й можливості зі своїми. Це як ніщо інше свідчить про відповідність українських цінностей європейським. Європеїзації нашої свідомості відповідає й зміна самоідентифікації: якщо раніше більшість українців вважали себе бідними, або принаймні декларували це, то наразі 40,1% опитаних оцінили свій добробут як середній по країні» [32].

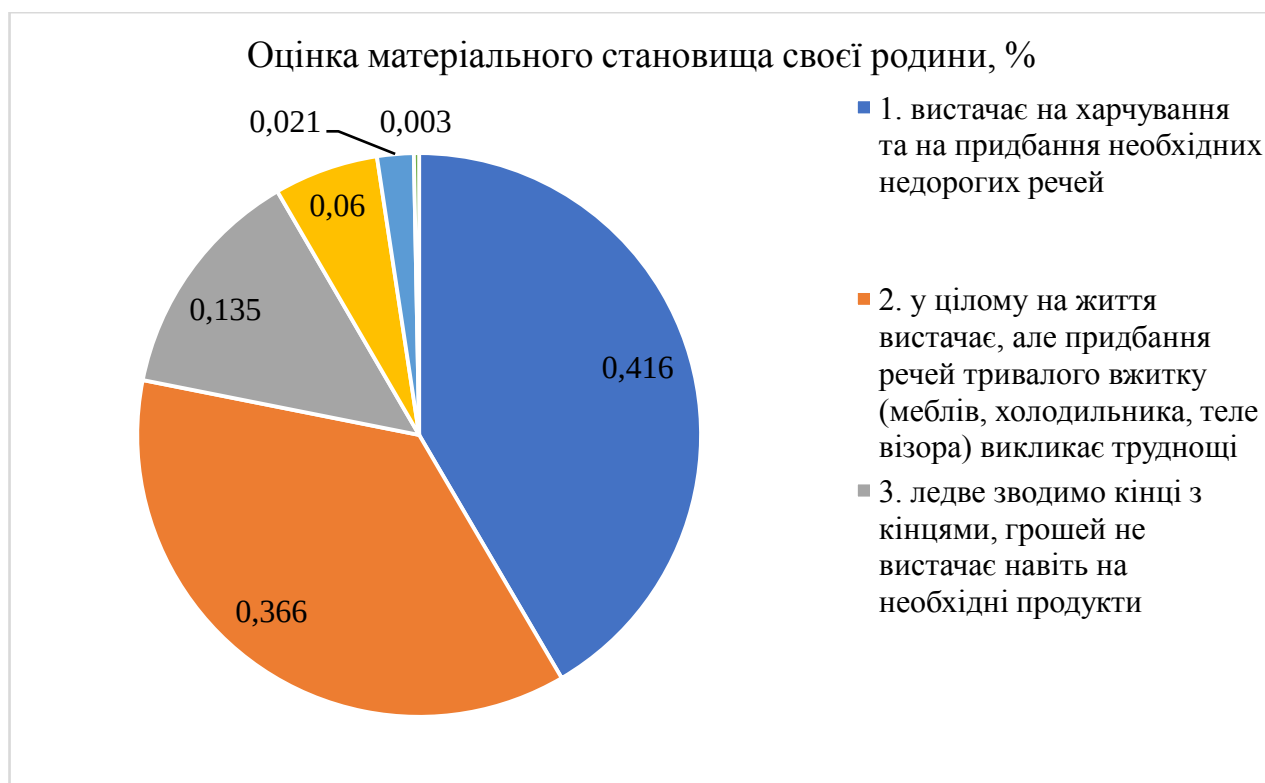

Рис. 3.1. Оцінка матеріального становища своєї родини, %

Війна в Україні спровокувала найбільшу міграцію українців, беручи до

уваги ще часи Другої світової війни. Наводиться цифра більша за 6 мільйонів – це особи, які вимушено перетнули кордон нашої держави. Значно посилились і негативні процеси, що стосуються демографічної ситуації – це скорочення населення країни через висока смертність та низький показник народжуваності. Отже, Україні вкрай необхідно вирішувати ці нагальні проблеми. Саме тому над питанням розробки стратегії демографічного розвитку України працює Міністерство соціальної політики, експерти і громадський сектор. Роботу над розробкою зазначеної стратегії почали в липні місяці 2023 року. Теперішній етап цього документа – це початковий проект документа, який згодом буде оприлюднений для публічного обговорення з метою внесення відповідних коригувань та пропозицій.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що метою розвитку соціального страхування в Україні однозначно має бути розбудова України, яка матиме на меті високий рівень та якість життя населення, тобто забезпечення громадян чистим безпечним довкіллям, гідними, можливо необхідними рівнями доходів, відповідними можливостями самореалізації, високим рівнем тривалості життя тощо. Україна повинна досягти рівня країни, в якій хотілося б жити та пишатися, що ти саме громадянин цієї країни.

У будь який період, чи то розвитку, чи то занепаду, одним із секторів економіки, який має тенденцію до істотних змін є соціальне страхування. Зазначимо, що саме соціальне страхування є важливим важелем соціальної політики країни. Це пояснюється тим, що на її основі та за умов її функціонування та реалізації підтримується активна працездатна частина суспільства, яка сприяє створенню матеріальних і нематеріальних благ, які призначені для споживання в цілому суспільстві.

Проведення процесів реформування у системі соціального страхування передбачає розширення вибору форм реалізації прав застрахованою особою, реалізації соціальних гарантій через недержавні організації з використанням різного роду механізмів надання фінансових послуг.

Якщо говорити про впровадження соціального страхування на рівні нової

моделі, то постає необхідність щодо забезпечення послідовності реалізації соціальної політики, дотриманні принципів солідарності суспільства і соціальної справедливості.

Питання розробки системи рекомендацій та управлінських рішень у сфері соціального страхування повинні враховувати те, що саме соціальне страхування являє собою найважливіший важіль, який трансформує основи життєдіяльності суспільства.

На думку вчених та спеціалістів, при розгляді питання модернізації вітчизняного соціального страхування необхідно виокремити три напрями:

1) подальше втілення в системі соціального страхування страхового принципу. Цей процес відбувається через оптимізацію загальнообов'язкового державного соціального страхування шляхом використання коштів існуючими фондами;

2) вдосконалення системи управління діючої системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

3) втілення додаткових нових соціальних інституційних фондів, діючих згідно чинного законодавства, які мають світове практичне застосування, однак наразі не апробовані в Україні. Коваль О.П. пропонує відносити до таких фондів: обов'язкову професійну пенсійну систему, фонд загальнообов'язкового державного медичного страхування, фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [37].

Обов'язкова професійна пенсійна система передбачає «запровадження обов'язкових корпоративних пенсійних схем для фінансування дострокових і спеціальних пенсій для особливих категорій професій»[37, с. 22].

Фонд гарантування страхових виплат за страховими договорами життя з урахуванням вітчизняних реалій передбачає «створення Фонду обов'язкової участі є його створення як добровільного об'єднання страховиків, що мають ліцензію на здійснення страхування життя. Засновниками такого Фонду повинна стати невелика кількість страхових компаній, що посідають перші десять позицій рейтингу (Insurance Top). Їх об'єднанню має передувати ретельний взаємний

аудит резервів. У подальшому неодмінною умовою для кандидатів на вступ також має бути аналогічний аудит, проведений силами Фонду. Насамкінець, виконавча дирекція та адміністративна рада Фонду повинні складатись виключно з представників учасників Фонду. В цьому випадку Фонд буде вільний від зовнішнього адміністративного впливу, що позитивно відіб'ється на його статутній діяльності. Участь у такому Фонді буде своєрідною «візитівкою» страховика, гарантією якості виконання взятих на себе зобов'язань» [37, с. 28].

Запровадження загальнообов'язкового медичного страхування на думку Коваль О.П., насамперед, супроводжується «узагальненими вадами сучасної системи охорони здоров'я є низька якість та недостатня доступність медичних послуг. ...перед експертами стоїть надзвичайно складне і важливе завдання щодо розроблення та затвердження обсягу державних гарантій надання громадянам України безоплатної медичної допомоги, який, найімовірніше, має переглядатися щорічно одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України з урахуванням обсягу видатків на охорону здоров'я» [37, с. 33].

Процес модернізації системи соціального страхування в Україні тривалий та складний процес. Зазначені інституційні фонди не обмежуються наведеною кількістю та переліком. В цілому цей процес потребує більш детального та досконалого подальшого дослідження.

3.2. Світовий досвід соціального страхування та можливості впровадження у вітчизняну практику

В будь якій країні соціальний захист населення є однією із важливих та основних складових її політики, оскільки саме на добробут суспільства безпосередньо впливає рівень організації соціального захисту населення.

Реалії сьогодення нашої країни під впливом важкої економічної ситуації та соціально-демографічних процесів спричиняють постійно зростаючу вразливість громадян до негативних соціальних ризиків. На наш погляд, саме це ставить українську систему соціального страхування поряд із певними соціальними загрозами. Насамперед, це стосується збільшенням питомої ваги громадян, які

потребують саме соціального забезпечення. Наступне – це постійне зростання рівня безробіття та старіння нації.

Відмітимо, що “ліками” для нашої системи соціального страхування може стати зарубіжний досвід інших країн. На нашу думку, досвід провідних світових країн може підвищити ефективність розвитку та реалізацію процесів соціального страхування в Україні. В свою чергу, також можливе забезпечення перерозподілу фінансового тягаря між учасниками соціального захисту населення (державою, роботодавцем, працівником).

Питання можливості використання світового досвіду соціального страхування потребує подальшого дослідження, оскільки саме це є головною соціальною гарантією розвитку українського суспільства.

До особливості соціального страхування слід віднести те, що його фінансування здійснюється через спеціальні позабюджетні фонди, формування яких проводиться за підтримки держави із цільових внесків роботодавців і робітників [9, с. 18].

Досліджуючи питання соціального захисту розвинених країн, слід відмітити, що вони забезпечені потужною системою соціального захисту. Світова практика свідчить, що існує три моделі соціальної політики (Додаток Е) [9; 66; 73]. Будь яка країна має свої особливості функціонування системи соціального страхування.

Як бачимо, із наведеного рис. Додатка Е світові моделі соціальної політики поділяються на:

- континентальну або консервативну (ще її називають корпоративна);
- скандинавську або соціально-демократичну;
- англо-саксонська або ліберальна.

Охарактеризуємо в загальному зазначені моделі. Відмітимо, що континентальна або консервативна модель соціальної політики носить характер мінімалізму, тобто соціальний захист надається тільки у крайній ситуації, відповідальність перекладено з державного сектору на приватний, фінансується здебільшого громадськими установами. Стосовно скандинавської або соціально-демократичної моделі можна стверджувати, що вона носить більш розвинений

характер, політика соціального страхування є самостійною та має здатність захищати громадян від існуючих ризиків ринку. Говорячи про англо-саксонську або ліберальну модель, слід відмітити, що вона є конкретною, поміркованою, адресною. Вона так би мовити є балансом між попередніми двома видами моделей. В основі цієї моделі передбачено, насамперед, розширення процесу соціального страхування, а також реалізація динамічної та ефективної політики прибутків.

Беручи до уваги конкретні країни, в яких функціонує та чи інша модель соціального страхування, охарактеризуємо їх детальніше. Континентальна модель соціальної політики притаманна таким країнам світу як: Франція, Австрія, Німеччина, Італія. Згідно цієї моделі відрахування на соціальні заходи здійснюються працівниками і роботодавцями у рівному співвідношенні, які перебувають під державним наглядом. Скандинавська або соціально-демократична модель має практичне застосування у наступних країнах світу: Норвегія, Данія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Швейцарія тощо. В цій моделі базою для фінансування соціального сектору є «розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого не в останню чергу сприяє дуже високий рівень оподаткування» [36]. У Сполучених Штатах Америки, Великобританії, Австралії та Канаді згідно функціонуючої ліберальної моделі соціальний захист населення відбувається на базі розвинених систем страхування та з мінімальним втручанням держави, яка є регулятором відповідних гарантій.

Розгляд типу моделей соціального страхування світових країн дає можливість зазначити, що кожна з них характеризується певним ступенем соціального і економічного розвитку, специфікою соціальних інститутів і звичайно національними особливостями тієї чи іншої країни (табл. 3.1).

У зарубіжній практиці головною рисою проведення соціального страхування є відповідність до єдиного регулюючого законодавчого акту стосовно соціальної сфери. Беручи до уваги, зазначені країни вище, відмітимо, що для Німеччини це є Соціальний кодекс, Франції – Кодекс соціального страхування; Угорщини – Акт про соціальний захист; Іспанії і Португалії –

Основний акт про соціальний захист; Болгарії – Кодекс соціального страхування; Ірландії – Акт соціального добробуту тощо [20, с. 138].

Таблиця 3.1

Особливості соціальних інститутів в деяких світових країнах[23, с. 179-180]

Країна	Особливості системи соціального страхування
Велика Британія	Головна роль гарантування страхових виплат належить державі. Вагомий вплив приватного страхування соціальної сфери. Немає конкретного поділу соціальних установ, які б спеціалізувалися згідно конкретного соціального ризику.
Німеччина	Державний нагляд і контроль діяльності установ соціального страхування. Забезпечення правової, організаційної та фінансової незалежності соціальних установ від держави. Систематизація (кодифікація) нормативних актів соціального страхування.
США	Соціальне страхування не забезпечується єдиною державною централізованою системою. Соціальні виплати здійснюються із спеціальних фондів, які формуються на основі відповідних податків, що справляються з працівників і підприємців
Швеція	Головна держави забезпечує процес перерозподілу соціальних благ. Держава посідає значне місце у системі соціальних відрахувань і соціальних гарантій. Фінансування системи соціального захисту відбувається на основі принципів солідарності і універсальності.
Україна	Дисбаланс між страховим навантаженням, виплатами та сформованим фондом страхових коштів. Тісний взаємозв'язок компонентів соціального страхування та допомоги.

На наш погляд, українське законодавство з питань соціального захисту населення повинно базуватися на принципах систематизації (кодифікації). Насамперед, це дасть можливість уникнення повторень та неефективного використання коштів, спрямованих на виплату для соціальних програм і допомог.

Також це б дало можливість згрупувати соціальні видатки відповідно до типології, яка застосовується Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). За цією типологією виокремлюють відповідні категорії соціального захисту та забезпечення:

«– піклування про літніх людей – звичайні пенсії, пенсії особам, що достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання;

- піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах – пенсії та допомога на поховання;
- допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності – послуги з догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;
- охорона здоров'я – видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
- сім'я та діти – допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та пологах, допомога самотнім батькам;
- діяльність щодо розвитку ринку праці – послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів із працевлаштування для непрацездатних;
- соціальна підтримка в разі безробіття – допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку;
- забезпечення житлом – грошова допомога на купівлю та найм житла;
- інші заходи соціального захисту – грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту» [65, с. 51-52].

Слід звернути увагу на те, що в Україні соціальні потреби для найбільш незахищеного населення задовольняються не належним рівнем. Як відомо, показник та рівень бідності українського населення показує незадовільну тенденцію останніми роками. Насамперед, це пояснюється останніми подіями в Україні, а також недостатньо ефективною підтримкою та забезпеченням соціально незахищеного населення.

Проведений аналіз у попередньому розділі щодо соціальних стандартів та нормативів (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія) свідчить про те, що загальна система соціального захисту в Україні не відповідає європейським стандартам.

Досліджуючи світовий досвід соціального страхування, варто зазначити, що згідно досліджень консалтингових компаній Mercer і CFA Institute, у рейтингу найуспішніших пенсійних систем світу передові місця посідають країни розвиненого Заходу – це «Нідерланди, Данія і Австралія» [26]. За цими країнами наступними по кращій системі пенсійної системи є Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Швеція.

Особливістю цих систем є багаторівневий устрій, який поділяється на три рівні:

- 1) державний або солідарний. Цей рівень передбачає виплату базової пенсійної виплати;
- 2) професійний або приватний. Цей рівень характеризується обов'язковими внесками до пенсійних фондів в залежності від доходу учасників такої пенсійної системи;
- 3) добровільний [26].

На думку відповідних фахівців такі результати провідних місць у рейтингу країн з найуспішнішими пенсійними системами досягались за рахунок саме існування та функціонування трьох рівнів, а не лише на основі одного.

Зупинимо увагу на пенсійному забезпеченні у країні-лідері рейтингу пенсійної системи – Нідерландах. У цій країні громадяни після припинення роботи забезпечені майже 80 відсотками передпенсійних виплат. Стосовно перших двох рівнів, які належать до обов'язкових, то саме в Нідерландах один із найвищих відсоток громадян у європейській країні. Цей відсоток сплачується як добровільні накопичення на майбутню пенсію у молодому віці населення на рівні 28 відсотків. У таких країнах, як Німеччина цей відсоток складає 56, Швеція – 36 %, Норвегія, Данія – 22 %, Австралія – 20 % [26].

Важливим фактором стосовно пенсійної системи та пенсійного

забезпечення є пенсійний вік громадян. Так, в Естонії ухвалено покрокове збільшення пенсійного віку від 63 років до 65. Однак пізніше цей фактор пов'язали із тривалістю життя населення. Протилежністю цього прикладу є Словаччина, в якій у 2012 році було ухвалено закон про пенсійну реформу, згідно якого було скасовано фактор пенсійного віку та його залежність до тривалості життя і збільшено пенсійний вік до 64 років. В Італії введено квоту 100, яка дає можливість у 62 роки піти на пенсійне забезпечення чоловікам, які мають страхового стажу 38 років – у сумі 100 та жінкам – за наявності 35 років страхового стажу у віці 58 років. У Нідерландах починаючи із 2021 року вихід на пенсію можуть отримати громадяни, які досягли 66 років, однак до 2024 року вік підвищиться до 67 років. Також у Швеції у 2020 році вік виходу на пенсію був підвищений від 67 років до 68, а до 2023 року планується його збільшення до 69 років.

Характеризуючи державний або солідарний рівень пенсійної системи, тобто базову пенсійну виплату зупинимо увагу на деяких країнах. Так, в Угорщині розмір пенсійного внеску, тобто український єдиний соціальний внесок (ЄСВ), починаючи із 2018 року поступово знизився з 15,75 % у січні до 12,29 % (2019 рік). У практиці Литви характерним для сплати такого внеску є те, що його сплачує працівник, а не роботодавець. Спочатку ця ставка сягала розміру 31% від щомісячного фонду заробітної плати, а тепер 1,5 %, а ставка внесків працівників збільшилась від 9 % до 19,5 % від щомісячної заробітної плати. Якщо залишається дефіцит, то він покривається відповідними податковими внесками. У Німеччині запроваджено нові граничні ставки пенсійних внесків, які коливаються у межах 20 % – 18,6% (перехід до рівня яких запланований до 2025 року). Застосування самих нижчих ставок спостерігається у таких країнах як: Австралія, Канада, Корея, Литва, Мексика – нижче 10 %. У таких країнах Європи як: Італія, Польща, Франція, Чехія – ставки пенсійних внесків дорівнюють або вищі 27 відсотків.

Важливою складовою пенсійного забезпечення є накопичувальна пенсія. Практика застосування такого виду пенсії характерна певним країнам із своєю історією розвитку та функціонування. Так, в Естонії у 2019 році було затверджено

на державному рівні обов'язкову приватну пенсію. У системі було запроваджено таку схему: «якщо учасник відмовиться від приватного пенсійного накопичення, внески переходять до системи балів, завдяки чому співробітник збереже свої відрахування при виході на пенсію»[26]. Для Туреччини практичним застосуванням стало впровадження у 2017 році автоматичного зарахування на приватні пенсії для дрібних роботодавців, до яких належать суб'єкти господарювання із кількістю 5 – 99 співробітників. Також автоматична схема участі співробітників була запроваджена у Литві для працівників молодших 40 років. Досвід Чилі характеризується обов'язковими пенсійними внесками для фізичних осіб-підприємців, тобто само зайнятих осіб із 2019 року. У нашій країні-сусіда Польщі запроваджено та реалізовується новий професійний план пенсій, який базується на встановленні відповідних внесків та автоматичному зарахуванні.

Досвід зарубіжних країн також показує і про певні невдачі чи провальні дії урядів. Слід розглянути досвід Чилі. У цій країні у 1981 році було проведено реформування пенсійної системи. Чилі була однією з перших країн Латинської Америки, яка проводила такі зміни пенсійної системи і стала прикладом для інших країн: Казахстан, Німеччина, Польща, Угорщина – в яких проводилось аналогічне реформування. В теперішній час пенсійна модель (бюджет 200 млрд. доларів) Чилі переживає найбільшу кризу в історії подібних систем. Її головною проблемою є те, що країна в повному обсязі перекинула пенсійну систему на накопичувальну, розмір ставок якої 10 %, які є недостатніми для нормального забезпечення вразливих категорій громадян. На основі інформації Financial Times оприлюднюється цифра у розмірі 80 %, яка свідчить про кількість чилійських пенсіонерів, що отримують менше за розмір мінімальної пенсії. Через економічну кризу наприкінці 2020 року чилійською владою ухвалено рішення щодо дозволу зняття чилійцям 10 % накопичених коштів, які були акумульовані у недержавних пенсійних фондах.

Отже, як ми бачимо, із проведеного нами дослідження щодо питання світового досвіду у соціальному страхуванні, що не завжди реалізація нововведень може призвести до позитивного результату у країні. Однак, в

більшості випадків спостерігаються позитивні тенденції у покращенні соціальних показників та рівня життя населення тієї чи іншої країни.

Як показує практика нашої країни, вже майже 19 років спостерігається реформування пенсійної системи за різними параметрами. Для нашої країни характерна дворівнева система – перша та третя, тобто державна та добровільна, з яких друга теж має не поширене застосування у практиці країни. Стосовно введення приватної або професійної (обов'язкова накопичувальна пенсія) слід відмітити, що планувалося її введення спочатку у 2007 році, а згодом у 2011 і 2018 роках. Україна намагалася впровадити таку систему соціального страхування, однак не вдалося цього зробити і до 2021 року, а згодом завадила повномасштабна війна.

На наш погляд, необхідно погодитися із думкою українських законодавців та практиків, які вважають, що необхідно курсувати у напрямку соціального страхування до трирівневої моделі. Насамперед, не потрібно виключати солідарну або державну модель. Як приклад, маємо результати функціонування та розвитку соціальної моделі у Чилі. Для України необхідно впровадження другого рівня (професійного або приватного), який би давав можливість розвитку першому та третьому рівням, тобто державному та добровільному. Українські законодавці мали вже на меті впровадження другого рівня, який базувався б на формуванні 4 відсоткових внесках, які мали б бути розподілені на роботодавця та працівника. Однак, впровадження такої системи потребує конкурентоспроможних фінансових установ, які б мали можливість акумулювати та захищати відповідні внески. Із досвіду країн, які застосовують таку модель відомо, що накопичувальна система ефективно функціонує в умовах міцної і стабільної економіки. Тому для України постає, насамперед, головне питання, коли настане час для функціонування такої економіки в післявоєнний час.

Як свідчить світова практика, рейтинг найуспішніших пенсійних систем світу проводився на основі елементів, які виокремили у три категорії: адекватність, стабільність і цілісність. За першою категорією оцінка здійснювалася згідно базового рівня доходу громадян, а також регіональної

недержавної пенсійної системи. Стабільність оцінювалася шляхом визначення державного пенсійного віку, рівня авансового державного фінансування та рівня державного боргу. За категорією цілісності брались до уваги правила та способи керування, які встановлені для захисту учасників.

Наведені категорії використовувались у визначенні рейтингу пенсійних систем світу в 2023 році для сортування пенсійної системи⁴⁷ країнах світу, які охоплюють більше 65 % світового населення. Проведене дослідження показало, що існує єдина проблема, яка практично зачіпає усі світові пенсійні системи – люди похилого віку навіть після виходу на пенсію повинні піклуватися про своє подальше утримання.

За рейтингом пенсійного індексу верхні позиції (ТОП) 10 країн світу буде мати такий вигляд, наведений у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Верхні позиції пенсійного індексу (ТОП) 10 країн світу

Країна	Загальний показник рейтингу	Адекватність	Стабільність (стійкість)	Цілісність
Нідерланди	84.2	82.7	84.6	86.0
Ісландія	83.5	82.3	81.6	87.9
Данія	82.0	81.1	83.5	81.4
Ізраїль	77.1	73.6	76.1	83.9
Австралія	75.2	81.2	57.4	90.2
Норвегія	75.0	67.4	75.7	86.3
Фінляндія	73.3	71.4	61.5	93.1
Швеція	72.9	67.8	73.7	80.0
Сінгапур	71.6	73.9	59.8	84.4
Великобританія	70.7	73.5	59.8	81.5

Згідно щорічного глобального індексу, Нідерланди підтримують своє звання найкращої світової пенсійної системи. Відомо, що Нідерланди продовжують реформування пенсійної системи з колективної структури на індивідуальну. Але попри це, країні вдається забезпечувати достатні переваги у

порівнянні з іншими досліджуваними країнами світу. «Ісландія посіла друге місце, а Данія – третє. Крім цих країн високий індекс отримала пенсійна система Ізраїлю. Австралія посіла 5 місце, Великобританія – 10, США – 22. Японія посіла 30 місце, а Китай – 35 місце»[44].

За відповідними даними зроблено висновки, що деякі азійські системи (Китай, Корея, Сінгапур, Японія) для покращення своїх показників за останні п'ять років провели відповідні реформи. Експертами також зазначено, що пенсійні показники Італії та Іспанії погіршились, що спричинено зниженням рівня народжуваності, який мав відповідний тиск на економку країни в цілому, та пенсійну систему зокрема.

Останню позицію у рейтингу пенсійного індексу посіла пенсійна система Аргентини. Україна не досліджувалася у рейтингу пенсійного індексу.

Пенсійній системі притаманна унікальність, яка проявляється через економічний і історичний аспект кожної країни, тому не доцільно проводити безпосередні порівняння. Однак, на думку експертів з питань пенсійного страхування та забезпечення, існують відповідні елементи, які є загально позитивними, що призводять до покращення фінансової підтримки громадян пенсійного віку. Варто нагадати, що з 2024 року в Україні планується нараховувати пенсії за бальною системою.

Висновки до розділу 3

Отримані результати дослідження свідчать, що однією із особливостей державного соціального страхування є страхова допомога, яка була зароблена громадянами в ході трудової діяльності шляхом сплати страхових внесків.

Аналітична оцінка стану видаткової частини бюджету страхового державного Фонду дає можливість показати про існуючі проблеми та недоліки стосовно невиконання планових показників, недосконале забезпечення відповідного контролю цільового використання коштів, які надаються за рахунок власного резерву.

Практика застосування недержавного пенсійного забезпечення показує про

низький розвиток інвестиційних процесів. Важливою проблемою зазначеного питання є також відповідне впровадження заходів, які дадуть можливість поширити обізнаність про недержавне пенсійне страхування українського населення.

Результати дослідження варто впроваджувати у практичну діяльність для зміцнення соціального страхування. Це дасть можливість покращити якість життєдіяльності громадян України.

На наш погляд, необхідно погодитися із думкою українських законодавців та практиків, які вважають, що необхідно курсувати у напрямку соціального страхування до трирівневої моделі. Насамперед, не потрібно виключати солідарну або державну модель. Для України необхідно впровадження другого рівня (професійного або приватного), який би давав можливість розвитку першому та третьому рівням, тобто державному та добровільному.

ВИСНОВКИ

Дослідження соціального страхування в Україні та перспектив його розвитку дає змогу уточнити ряд наукових засад теоретичного характеру, для запровадження практичних рекомендацій, які оптимізують та сприяють модернізації національної соціальної системи захисту та забезпечення громадян шляхом підвищення ефективності розвитку та функціонування пенсійних фондів недержавного спрямування, а також введення в країні другого рівня світової пенсійної системи. Проведене дослідження дало змогу виокремити відповідні висновки і пропозиції.

1. Державному соціальному страхуванню відводиться важлива роль для функціонування ефективної системи соціального захисту та забезпечення громадян, що досягається в ході впровадження соціальних та економічних реформ і трансформацій. Попри усі дискусійні питання основним соціальним інститутом виступає саме держава, яка здійснює реалізацію завдань соціальної політики, яка закликає гарантувати соціальну справедливість. В ході наукового дослідження сутності та значення соціального страхування у суспільно-економічному розвитку доречно його трактувати як процес надання соціального захисту на основі прав, обов'язків і гарантій.

2. Дослідження системи соціального страхування в комплексі дозволяє виокремити структурні елементи, до складу яких слід віднести державне пенсійне страхування, обов'язкове медичне страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності в тому числі у зв'язку із народженням та похованням, страхування від нещасного випадку на виробництві, страхування на випадок безробіття тощо. Зазначені елементи являють собою ефективні засоби соціального захисту саме тієї категорії громадян, які знаходяться у зоні соціального ризику і згідно законодавчого рівня підлягають соціальному страхуванню.

3. Першочерговим завданням у сфері соціального страхування є прийняття законів України з конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створення сучасної нормативно-правової бази, яка б

визначала їх правові, економічні й організаційні засади, та відповідної системи управління соціальним страхуванням.

4. З'ясовано, що соціальне страхування як система соціально-економічних відносин надання соціальної підтримки малозабезпечених громадян у разі настання соціальних ризиків (хвороби, втрати працездатності тощо) має свою історію формування й розвитку загалом у світі та в Україні зокрема. Поетапне дослідження формування соціального страхування в Україні слугуватиме основою для розуміння його сучасного стану, виявлення основних факторів, що передували виникненню соціального страхування, та тих соціально-економічних і політично-культурних умов, у яких перебували люди в той чи інший період.

5. В ході дослідження українського досвіду щодо формування систем соціального захисту виявлено, що система є динамічною і водночас вимагає постійного удосконалення, враховуючи при цьому відповідні макроекономічні умови. Тому й досі актуальними та проблемними залишаються питання поняття «соціального захисту», разом із тим модернізації системи пільг та допомог, системи пенсійного забезпечення.

6. Результати аналізу показали, щопостає потреба щодо необхідності подальшого розвитку, а також підвищення ефективності функціонування системи загальнообов'язкового соціального страхування в Україні. Це пов'язано з існуючими прогалинами у соціально-економічній системі, а також у зв'язку із збільшенням соціальної напруги. Перший крок цього напрямку – це забезпечення фінансової спроможності системи стосовно гарантування соціального захисту та забезпечення населення України. Головним критерієм аналізу та оцінки є співвідношення витрат на соціальне страхування і валового внутрішнього продукту

7. З'ясовано, що існує ще багато проблемних питань, які необхідно розглядати у подальшому: незадовільні темпи пенсійної реформи, недосконала система адміністрування та бюджетування, відсутність запровадження обов'язкового медичного страхування тощо. У подальшому важливим та вкрай

необхідним є розгляд запровадження: відповідних напрямів та механізмів удосконалення української системи соціального страхування, яка б створювала гармонізацію у потребах соціального та економічного розвитку України; пропозицій щодо актуальних питань політики у сфері пенсійного страхування, зокрема, накопичувальних пенсійних схем.

8. За аналізований період в Україні спостерігається зростання рівня безробіття. Це є серйозною проблемою соціально-економічного розвитку країни, а також загрозою у розвитку несприятливих соціальних наслідків. Існування в країні безробіття, а також тривалий його термін призводить до небезпеки у соціально-економічній сфері і може слугувати появою до застійного процесу, оскільки саме зайнятість кожного громадянина слугує гарантією у майбутньому, тобто забезпечує його добробут. Для підвищення рівня життя населення необхідно вживати відповідних заходів щодо сприяння його підвищення шляхом стимулювання зайнятості і створення нових робочих місць.

9. Проведене дослідження щодо питання світового досвіду у соціальному страхуванні, що не завжди реалізація нововведень може призвести до позитивного результату у країні. Однак, в більшості випадків спостерігаються позитивні тенденції у покращенні соціальних показників та рівня життя населення тієї чи іншої країни. Як показує практика нашої країни, вже майже 19 років спостерігається реформування пенсійної системи за різними параметрами. Для нашої країни характерна дворівнева система – перша та третя, тобто державна та добровільна, з яких друга теж має не поширене застосування у практиці країни.

10. Стратегія модернізації національної системи соціального страхування повинна базуватись на певних основних принципах, зокрема це децентралізація системи, субсидіювання стосовно надання соціальних допомог, орієнтованість на задоволення соціальних потреб громадян, прозорість і контроль системи соціальних допомог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулліна М. Адаптація робочих місць для людей з інвалідністю // Економічна правда, 6 березня 2023 р. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/6/697696/>
2. Астахова О. В. Міжнародний досвід організації і проведення громадських робіт та можливості його використання в Україні в умовах економічної кризи. URL : <http://ndl-sd.ipk-dszu.kiev.ua/wp-content/uploads>
3. Балахонова О.В. Напрямки вдосконалення соціального страхування в Україні. *Економіка: реалії часу*. №1(17). 2015. С. 13-18.
4. Баранова В.Г. Розвиток елементів страхової системи. 2008. URL : www.nbuv.gov.ua /portal/natural/Vnulp/ Menegment/2008_635/08.
5. Боднарук М. І. Правове регулювання соціального страхування в Україні: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. Ун-т, 2014. 472 с.
6. В Україні рівень бідності зріс до 24,2% – Світовий банк. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/01/novyna/ekonomika/ukrayini-riven-bidnosti-zris-242-svitoviy-bank>
7. Внукова Н.М. Соціальне страхування: Кредитномодульний курс, учбової літератури. К.: 2018. 412 с.
8. Вольська А. О. Соціальне страхування в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». К. 2011. 17 с.
9. Григораш Г. В., Олійник В. Я., Субачов І. Т. Система соціального страхування зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2008. 144с.
10. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 130–136.
11. Диференціація життєвого рівня населення. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duf2010_u.htm.
12. Допомога при народженні дитини у 2023 році: на яку суму

розраховувати і від чого вона залежить. URL: te.20minut.ua/Groshi/dopomoga-pri-narodzhenni-ditini-u-2023-rotsi-na-yaku-sumu-rozrahovuvat-11758025.html

13. Друге анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів» (6–12 лютого 2023 р.). Міністерство у справах ветеранів України, Український ветеранський фонд. URL::// veteranfund.com.ua/doc/6-12-02-23.pdf

14. Електронний ресурс. URL : www.visualcapitalist.com

15. Зведена таблиця індексів інфляції за останні роки ресурс. URL : <https://services.dtki.ua/catalogues/indexes/3>

16. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік. URL:: <https://www.pfu.gov.ua/2157879-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik-2/>

17. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні (січень 2023 р.) URL:: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R12_IDP_FINAL_UKR.pdf

18. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України. URL:: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhets/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>

19. Кириленко О.П. Соціальне страхування: підручник. Тернопіль. ТНЕУ. 2018. 516 с.

20. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні: монографія. К. : ЦП “КОМПРИНТ”. 2017. 197 с.

21. Кир'язова Т.О. Пенсійна система як частина соціального страхування. Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. № 26. С. 158–163.

22. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні.. К.: НІСД. 2014. 38 с.

23. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. Ін-т регіональних досліджень НАН України. 2019. Вип. 1

(99). С. 176-185.

24. Колосок А.М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 3 (81). С.129–135.

25. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96!вр>

26. Коробкін С. Досвід найкращих пенсійних систем. URL: <https://socsprava.com.ua/mizhnarodnyj-dosvid/dosvid-najkrashhyh-pensijnyh-system-svitu/>

27. Кошевський В.С., Воробей П.А., Савченко А.В., Семенюк О.О., Колб О.Г. Кримінально-правова охорона соціального та пенсійного страхування: моногр. К.: Юрінком Інтер. 2017. 154 с.

28. Креховецька Л. Використання досвіду зарубіжних країн у створенні трирівневої пенсійної систем и України. *Демографія та соціальна економіка*. № 2 (14). 2021. С. 123-130.

29. Крпельницька С.О., Солоджук Т.В. Соціальне страхування: навч. посіб. Вид. 2-ге. перерос, та доп. К.: Центр учбової літератури. 2018. 336 с.

30. Леванда О.М. Проблемні аспекти соціального страхування в Україні щодо ризиків упродовж життя. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 58-77.

31. Лібанова Е. Недовіра і навантаження на бюджет: про ризики накопичувальної пенсії. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20210727-nedovira-i-navantazhennya-na-byudzheth-libanova-pro-ryzyky-nakopychuvalnoyi-pensiyi/>

32. Лібанова Е. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогодення та перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-shodennja-ta-perspektivi.html>

33. Макаренко А.П. Соціальне страхування: суть, значення та обліковий аспект: навч. посіб. для студентів екон. спец. ВНЗ. Запоріжжя: ЗДІА. 2017. 199 с.

34. Марич М.Г. Соціальне страхування: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2022. 176 с.

35. Мельник Т.А. Проблемні аспекти розвитку системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. *Економічні науки*. 2018. Вип. 1 (34). С.188–197.

36. Мерзляк А. В., Бубнов А. О. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1 (19). С. 1-14.

37. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт.доп. К.: НІСД, 2021. 38 с.

38. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2020 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155532-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik/>

39. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2021 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155532-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2021-rik/>

40. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2022 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155532-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>

41. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 1608ВР. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98!вр>

42. Основні показники ринку праці (річні дані). URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm

43. Пенсійна реформа. Накопичувальна система – чи є альтернатива? *Київський інститут стратегічного аналізу та реформ «KICAP»*. К., 2021. URL : <https://idss.org.ua/index>

44. Пенсійний індекс-2023: названі країни з найкращими та найгіршими виплатами. URL: <https://hvylya.net/uk/news/281174-pensionnyy-indeks-2023-nazvany-strany-s-luchshimi-i-hudshimi-vyplatami>

45. Петрушка О.В. Проблеми соціального страхування та напрями його

модернізації в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. №11/3. С. 59–61.

46. Пікус Р.В. Соціальне страхування: навч. посіб. Київ: Компринт, 2018. 251 с.

47. Поліщук Р. Проблематика фінансового правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Вип. 1 (49). URL : <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/233155>

48. Приказюк Н. В., Шимків С. А. Соціальне страхування в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка та держава* № 6/2020. С. 57-60.

49. Прилипко С.М., Ярошенко О.М., Занфірова Т.А., Аркатов Я.А. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: сучасний стан та стратегія розвитку: моногр. Харків: Право. 2017. 208 с.

50. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2620-20#Text>

51. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 16.12.2020 року (з наступними змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

52. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

53. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

54. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України №1058-IV. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

55. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2115-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>

56. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

57. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні.

Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

58. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

59. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України № 1053-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

60. Про соціальні послуги: Закон України від 2019 року (із змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

61. Прожитковий мінімум в Україні. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/index.php/>

62. Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebd_ukraine-lm-1.pdf

63. Рівень безробіття в Україні URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>

64. Розподіл пенсіонерів за видами призначених пенсій, динаміка розподілу пенсіонерів за розмірами призначених пенсій (станом на 1 січня 2023 року). URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155738-rozpodil-pensioneriv-za-vydamy-pryznachenyh-pensij-dynamika-rozpodilu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-pensij-standom-na-1-sichnya-2023-roku/>

65. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 50-54.

66. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід *Світ фінансів*. 2019. Вип. 3. С. 163–172.

67. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2021 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151250-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-standom-na-01-01-2021-roku/>

68. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2022 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151250-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalni-jih-chyselnosti-stanom-na-01-01-2022-roku/>

69. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2023 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151250-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalni-jih-chyselnosti-stanom-na-01-01-2023-roku/>

70. Середня місячна зарплата по регіонах України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>

71. Сидорчук А. А. Формування системи соціального страхування як важеля подолання бідності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 13. С. 217-220.

72. Соціальний захист населення України 2022 рік. *Статистичний збірник*. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf

73. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 73-79.

74. Стожок Л. Еволюція соціального страхування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 4. С. 81-94.

75. Тропіна В., Суховий Д. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 8(149)/2013. С. 22-25.

76. Федина В. Недержавне пенсійне забезпечення в контексті історії. *Збірник наук. праць Нац. ун-тудерж. податкової служби України*. 2020. № 2. 18 с.

77. Фонд соціального страхування України. Оперативні новини

соціального страхування в Україні. URL: <https://t.me/socialfund>

78. Хомин О. Й., Бутрин О. І. Соціальний захист населення: суть поняття та еволюція. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1 С. 245-254.

79. Хуторян Н.М., Сімутіна Я.В., Шумило М.М. Правові проблеми трудового та пенсійного законодавства України в контексті євроінтеграції: моногр. Харків: Право. 2018. 256 с.

80. Чорненький В.І. Конституційно-правовий статус осіб з інвалідністю в Україні: моногр. / В.І. Чорненький . Харків: Право. 2017. 232 с.

81. Ярошенко О.М., Прилипко С.М., Слюсар А.М. Пенсійне забезпечення: підруч. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Харків: Право. 2017. 308 с.

82. Ярошенко О.М., Слюсар А.М., Вєтухова І.А. Право соціального забезпечення: навч. посіб. Харків: Право. 2019. 376 с.

83. Augusztinovics M. Pension systems and reforms in the transition economies. *Economic Survey of Europe*. 1999. No. 3. Chapter 4. P. 89-114. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/ead/pub/993/993_4.pdf

84. Chetty R., Finkelstein A. Social Insurance: Connecting Theory to Data. *Hand book of Public Economics*. 2013. Vol. 5. P. 111-193. URL : <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53759-1.00003-0>

85. Goralska H. Funding of Social Benefits and the Social Service System in Ukraine. *Eastern Europe and Economics*. 2000. Vol. 38 (2). P. 24-46. URL : <https://www.jstor.org/stable/4380214>

86. Fadlonab I., Nielsen T. Household labor supply and the gains from social insurance. *Journal of Public Economics*. 2019. Vol. 171. P. 18–28.

87. Nicoli F., Kuhn T., Burgoon B. Collective Identities, European Solidarity: Identification Patterns and Preferences for European Social Insurance. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2020. Vol. 58. P. 76–95.